POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU. BROJ DIN 10·—

HRVATSKA PROSVJETA

SADRŽAJ:

GOD. XVIII. BR. 5.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XVIII. ZAGREB, 1. SVIBNJA 1931. BROJ 5.

DR. HIJACINT BOŠKOVIĆ O. P.:

TOMISTIČKA RENESANSA

Da nije po volji duhu modernoga čovjeka vraćati se u prošle vjekove, prebirati zastarjele kodekse i proučavati već davno prošle sisteme — sasma je shvatljivo. Čovjek već po svojoj prirodi ima neku urođenu naklonost prema svemu onome što je novo. Nikada dostatno zadovoljan, teži neprestano za novim otkrivenjima. Čim dosegne nešto bježi na drugo, jer ga već ono ne zadovoljava. Pa kao što se njegova materijalna priroda uvijek mijenja i uvijek obnavlja tako isto i njegov duh, uvijek nemirom, troši nove istine i ispituje nova rješenja. To je shvatljivo i zato što svaka novost obogaćuje i usavršuje čovjeka. Ona je neka adicija starome. A čovjek koji tako impulsivno teži za savršenstvom, teži ujedno i za novošću, onim što ga može usavršiti.

Nije čudo, da nas ta težnja tako intimno prožima i da opažamo u današnje doba tako jako i tako silovito izrečenu tu prirodnu težnju kod modernog čovjeka. Kao da smo na sve zaboravili, progoni nas taj idol novosti i tjera na uvijek nova istraživanja. Zabacujući sve ono što je staro, prosuđujemo svaku vrednotu kriterijem njezine novosti. Svako istraživanje starih sistema pričinja nam se arhaizmom. Pokušaj da obnovimo i otkrijemo već davno pronađene istine izgleda nam stereotipnim. Moderni čovjek, zaokupljen tom obmanom novoga i originalnoga, i ne misli na to da dade nešto što bi bilo istina i što bi u sebi imalo pečat vječnosti. Njemu je glavno da bude originalan, da dade nešto novo, pa bilo to i neistina.

Pri tom se zaboravlja, da novost i originalnost nije u iznošenju novih istina i u stvaranju novih zasada. Biti originalan ne znači: rušiti stare sisteme i obarati sve ono što je dobro i istinito kazano prije nas. Jer istina se ne mijenja. Ona nije nikada zastarjela. Ona ostaje uvijek svježa, uvijek vječna. Uvijek je u stanju da oplemeni čovjeka i da ga usavrši. I više nego istinu čovjek stvara samo izražaj njezin. On joj daje novu formu. I tu je njegova originalnost. Jedna te ista istina, izražena mnogo prije nas, može ostarjeti samo i isključivo gledom na njezin izražaj, koji se može od vremena do vremena mijenjati i poprimiti različne nijanse. A naša originalnost neće biti u tome da rušimo već odavna utvrđenu istinu, nego da joj damo svježije i suvremenije ruho moderne kulture.

Začudo kako se teško shvata, da istina kao takva nadilazi prostor i vrijeme i da ona vrijedi za sva vremena. Ono što je kazano istinito u starom vijeku to vrijedi i za nas. I nama nije dopušteno da to lakoumno zabacimo. Štaviše mi ne smijemo biti indiferentni prema tome. Ako smo uistinu iskreni ljubitelji istine, ako uistinu hoćemo svojim radom doći do objektivne istine, mi ne možemo zaboraviti na ono što je već drugi pronašao, i što je već kao istinito dokazano. Svako potcjenjivanje historijskog blaga bilo bi dokazom naše površnosti i neiskrenosti. To bi bio očiti znak, da ne tražimo istinu nego sebe, ne originalnost nego vlastitu personalnost.

Radi toga kad naglasujemo potrebu tomističke renesanse, time hoćemo oživjeti opet vječne istine koje se tako obilno nalaze u toj vječnoj filozofiji. Pa ako smo protiv duha moderne filozofije, to je samo zato što osuđujemo njeno lakoumno i besmisleno zabacivanje svega onoga što je prije bilo kazano i što je već kao istinito dokazano.

Istina je, ima u skolastičkoj filozofiji koješta što ne odgovara kulturnom napretku moderne tehnike. I bilo bi uzaludno i besmisleno braniti nekoje teze srednjevjekovne fizike koje danas ne mogu nikako stati. Ali srčika skolastike nije u tome. Više nego u pojedinim konkluzijama fizike, važnost skolastičke filozofije jest u njezinim metafizičkim principima, u formalnoj njezinoj strani, što pojedine dijelove oživljuje i prožima. Ta njezina srčika ostaje uvijek nepromijenjena. Ona ne ovisi niti o ljudima koji su je naučavali, niti o vremenu u kojem je cvala, niti o partikularnim formama pojedine kulture, niti o detaljnim konkluzijama suvremene znanosti. Zato ta — da tako reknem — duša tomizma ostaje istinita i danas, a nama se nameće dužnost da tu istinu obnovimo i ponovno uskrisimo.

Upravo je barbarstvo — rekao je filozof Maritain — misliti da je tomizam neka vrst odijela, što se običavalo nositi u XIII. vijeku, a što već nije u modi. Kao da bi važnost metafizike bila funkcija nekog određenog vremena! Ako je tomizam bio istinit za srednji vijek, zašto i sada ne bi vrijedila njegova važnost? Zar naš um ima neku posebnu istinu koja bi za druge bila laž? Napredak kulture nije prelaz iz istine u neistinu. Pa ako je jedan put bila rečena istina,

ona ostaje zauvijek. Ako su drugi prije nas rekli koju istinu, to su učinili zato da nas pouče i da nam olakšaju napor u istraživanju znanja. To znači da jedan takav biser, pronađen od naših pređa, moramo primiti svom ljubavlju, takvom ljubavlju kakvom nam je i dan. I tek pošto smo je usvojili, moći ćemo dalje raditi i produbljivati.

Bolesno je to stanje kad hoćemo sve iznova činiti i jedna takva ambicija novoga daje naslućivati, da se pod tim krije sjenka nadutosti i oholosti. Čovjek teško prima od drugoga. On nerado prosi. On višeput voli da ostane gladan nego da zaprosi komadić hljeba. Njegova oholost mu toga ne dopušta.

Ali postoji istina, da se čovječanstvo razvija u međusobnoj uzajamnosti i bratskom podupiranju. Nitko nije sam svojom vlastitom glavom došao do savršenstva i svi moramo priznati, da smo imali učitelje u svojim mladim godinama. To je bilo doba kad smo posvema ovisili o drugomu. Ništa personalno nijesmo radili, niti smo vlastita što davali. Naš napredak se bio ograničio samo na to da primamo od svojih starijih i iskusnijih. A tek poslije mogli smo se samostalno razvijati — tada kad smo iscrpli što su drugi imali.

To je normalni tok razvijanja koliko individua toliko društva. Kao pojedinac razvija se i cijelo čovječanstvo, koje u toku razvijanja možemo promatrati kao jednu zaobljenu cjelinu. U toj cjelini stepen kulture raste tim načinom, da jedan vijek nadograđuje zgradu civilizacije nad rezultatima prijašnjih vjekova. U tom smislu možemo kazati, da je jedan vijek učitelj drugome, koji opet — poprimivši i asimilirajući mudrost od prijašnjih vjekova — nadograđuje naprijed. Ali, prije nego pođemo naprijed, treba znati što je nađeno. Inače će nam se sasma lako dogoditi da ćemo poslije našeg dugog i napornog rada biti tek na staroj točki prijašnje kulture, ako ne i niže. Trudićemo se, da damo nešto novo, a daćemo tek već davno zastarjelo. Utvaraćemo sebi, da smo pokročili naprijed, a bićemo još uvijek ispod onoga što su nam drugi davali, a mi toga nijesmo htjeli primiti, jer smo prezirali kao stare.

Značajan je taj prezir stare mudrosti u moderno doba. On počinje osobito od vremena Descartesa, koji je učinio pokušaj prekida sa cijelom tradicijom. Taj oholi mislilac nije se htio pokloniti čovječanstvu. Prezreo je sve što je prije njega bilo. Ogradio se od svega što nije on sam. Zatvorio je oči, začepio uši i povukao se u svoj lični subjekat, nadajući se da će tu naći svu mudrost.

Bio je komodan taj gest modernog filozofa i malo poslije će se s pravom Malebranche osjećati sretnim što se rodio u onom lijepom vijeku kad nije potrebno hoditi u daleke krajeve zemlje, klanjati se prošlim vjekovima, truditi se proučavanjem starih kodeksa i zastarjelih nauka. Istina je u nama i samo u nama. I ta istina što je u nama jest jedina naša istina, tako da ne vrijedi ništa sve ono što je bilo prije nas.

Ali Descartes se nije ni sjetio da je, u onom istom času kada je prekinuo sa svakom tradicijom, njegova glava bila puna idejâ i pojmovâ što ih je od drugih primio. On je zaboravio da je do onog časa primio od drugoga i da je bio u školi svojih učitelja. A kada je osnivao svoju novu »egocentričku« filozofiju, mislio je opet ono što su drugi prije njega mislili: da pouči daljna pokolenja i da budućim naraštajima rekne riječ koju će oni — kako se nadao — usvojiti. Zacijelo ni Descartes nije htio da zasade njegove filozofije ne vrijede samo za njegove učenike ili samo za stanovnike njegove domovine ili samo za njegovu obitelj ili čak samo za njega samoga. I bio bi se bez dvojbe osjećao sretnim, da je znao, kako će njegovi učenici ovjekovječiti njegovu nauku i učiniti je trajnom; a površnim bi držao svakoga tko bi a priori zabacivao sve što je on kazao. Čak i uvredom bi držao takav vandalizam.

Pa dobro: mi koji se hoćemo vratiti u stare vjekove i obnoviti zaboravljene istine, osuđujemo samo takav vandalizam, koji besmisleno i bez razloga ruši sve ono što se ne sviđa barbarskom i pokvarenom ukusu modernog čovjeka.

Zatvoriti se u svoje subjektivističke ideje, ograditi se od svega onoga, što je oko nas, ne mariti ni za što od onoga što je prije nas rečeno: jest zapravo u pravom smislu vandalizam koji se ne ustručava da poruši najdivnije tvorevine čovječanstva na ruševinama i na zaboravu tih djela postavi sićušne produkte naduvene svoje mizerije.

Najtragičnije u svemu tome jest to što taj moderni duh obožavanja novosti dolazi sam sa sobom u očitu kontradikciju. Jer ako mi sami nijesmo voljni da usvojimo ono što su drugi kazali, ako pristajemo samo na ono što nam se sviđa i što subjektivno vidimo i sami pronađemo, tada nemamo prava da svoje ideje drugima narivavamo i da se protiv drugih bavimo. Drugi će učiniti s nama baš ono što smo mi učinili sa starom flozofijom, pa će nas potpuno ignorirati i neće se ni malo osvrtati na naše principe. Svaki će drugi imati potpuno pravo da se ogradi, isto kao i mi, od svakog utjecaja, pa neće dopustiti da drugi djeluje bilo kako na njega. A naše ideje već neće imati smisla i sav trud da svojom naukom nešto polučimo te razjasnimo koji problem, biće uzaludan i besmislen, jer se nitko neće osvrtati na njih. Mi ćemo biti svijet za sebe, odijeljen i potpuno odvojen od drugih.

Moderni filozofi kojima je već postalo hereditarno da a priori zabacuju skolastičku filozofiju, morali bi jednom dobro promisliti koje sve konsekvencije slijede iz njihova mentaliteta. Onda će voljeti i to da poštivanje stare filozofije nije nikakav arhaizam i nesuvremenost. Naprotiv to je prirodno svojstvo svakog zrelog i razboritog istraživača koji, prije nego će dati svoj personalni sud o kojem problemu, razborito ispituje što su drugi o tome rekli i traži koje su riješenje drugi o tome dali. Ako smo iskreni ljubitelji istine, pitaćemo i srednji vijek za savjet, pa se nećemo sra-

miti što su nam veliki geniji toga doba kazali muževnu riječ i naučili nas mnogu istinu. U tom pogledu ćemo pokazati da nam je stalo do istine, a ne do naše ličnosti.

Jasno je, da se nitko ne misli povratiti u srednji vijek i potpuno se u nj zatvoriti. Tako ima u njemu mnogo toga čemu se divimo, mi znamo da se vremena ne ponavljaju; i za onim što je prošlo, već je zaludu težiti. Ali principi, te vječne istine što su upravljali tim vremenom, ostaju istiniti i danas. I to ne pripada vremenu, jer — kako se dobro izrazuje spomenuti filozof — metafizika sv. Tome i Aristotela jest iznad vremena i prostora.

Povijest nam pokazuje, da je svaka kultura došla tek tada do svoje apogeje, kad se našlo snažnih duhova koji su bili sposobni da asimiliraju svu dotadanju mudrost. Aristotel i Plato, mjesto da su se zatvorili u svoje pusto »ja«, proputovali su po svim istočnim gradovima, proučili su sve orijentalne mudrace i tek onda, kad su bili informirani o svemu, mogli su dati onu divnu sintezu kojoj se i danas divimo. Bl. Albert i sv. Toma bili su upućeni u sve prijašnje sisteme. Ta dva giganta marljivo i pomnjivo su proučili svu mudrost istočnu, svu filozofiju grčku i kulturu rimsku. Nije bilo filozofa, kojeg oni nijesu svestrano poznavali. A kad su asimilirali svu mudrost, mogli su mirno i trijezno distingvirati, obarati, pobijati, lučiti i graditi. Takvi geniji sposobni su da dadu snažnu sintezu i izgrade veličajne sisteme, pa pridonesu ljudskom razvijanju. Iako ne s drugog razloga, a ono barem radi pijeteta, moramo se potruditi da barem donekle proučimo te pobornike kulture.

Značajno je, da sasma protivno nalazimo kod modernih mislilaca. Svakome je poznato da su na pr. Kanta mučili isti problemi koje su se već davno u skolastici rješavali, a kenigsberški filozof nije nimalo poznavao tih rješenja. I više nego neupućenost, očituje najveću lijenost i oholost takva nemarnost modernog mislioca. Razumije se, da se tako došlo do novoga riješenja, jer ono što je Kant dao bilo je novo, nešto različno od skolastike. A razlika je u tome što je prvo riješenje bilo istnito, a drugo dabome da je moralo biti — neistinito.

Zanimljivo je da veliki osnivač nove skolastičke filozofije, sv. Toma Akvinski, nije nikada imao ambiciju da dade nešto novo. Njegovo nastojanje bilo je samo da prikupi blago stare filozofije i svede to blago u sređeni sistem. Imao je osobitu vrlinu da se znao uživiti u sisteme svih starih filozofa. Kao marljive pčele kupio je blago raštrkano po različnim stranama i snagom svoga sintetičkog uma ujedinio u jednu sintezu koju je smatrao, ne svojim ličnim vlasništvom, već blagom svojih učitelja. Nije mu nikada došla misao da stvori nešto novo, što drugi nijesu već naučavali. Skrupulozno je nastojao da svoje ideje dovede u sklad sa starim filozofima sv. Augustinom i Aristotelom. Pomnjivo je nastojao da ništa ne rekne što bi se činilo protivno tim i ostalim genijima. Imao je sveti strah da u iznošenju istine dade nešto što bi bilo njegovo a što ne bi odgovaralo staroj mudrosti.

A ipak, nitko nije toliko obnovio filozofije koliko on. Ni o komu nije se reklo da je izveo toliki preokret koliko on. Neki njemu suvremeni pisac u samom jednom periodu spominje do devet puta riječ novo, da opredijeli pojavu te tomističke filozofije, koja je, čini se, izazvala revoluciju u srednjem vijeku.

Samo iskreno traženje istine, ponizno izlaganje nauke daće nešto što se uistinu može nazvati: novim.

GAŠO ŠRAM:

MISTIČNI ČAS

Suton blag kô cjelov moje dobre majke
Puni tihi prostor pred oltarom Tvojim,
Tu gdje vječna ljubav na prijestolju bdije
— Ja se griješan, Bože, oči podić bojim.

Došao sam shrvan o Milosrđe sveto,
Umorne i bijedne koji zoveš k sebi.
Umoran sam, Kriste, i ranjene duše
— Izvore života došao sam k Tebi.

Došao sam k Tebi — pogled Tvoj se smiješi,
Razapete za me širiš svete ruke,
Privijaš me milo na ranjene grudi,
Zaboravljaš teške podnesene muke.

Gladiš kosu moju, tješiš me i krijepiš
Utjehom što svijet je ne može mi dati,
Pokajanja suze niz lice mi teku —
Isuse, moj Bože, ne prestajem zvati.

Sagibam se skrušen — k nogama Ti padam,
Magdaleni sličan suzama ih mijem,
Oprosti mi, vapim, oprosti, oprosti . . .
I od teške boli rukom prsa bijem.

Dušom mir se proli. Molitva se diže
Iz srca u nebo. Tvoje dvore sjajne
I kroz suzu gledam klanjati se sa mnom
Anđela svih Tvojih čete veličajne.

JAN GUMOWSKI: CZENSTOCHOWA

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ:

SUNCE

Deždj je još suzil čez megle te mutne,
skrival lepotu slovenske dežele,
samo na čas su kraj nagle nam vožnje
v snegu planine zablisnule bele.

Ali najemput je v suncu vse bilo,
videl sem cirkvu — il senju vu zlatu
i onaj sneg, koj se je belil po gorah,
kak da su golubi leteli v jatu.

Drug mi je rekel: »To Brezje se vidi.
Vnogi tam, vnogi iz dalkoga roma.
Pomoć tu najde i duši i telu,
tu Majka Božja je naša doma.«

Vlak se je žuril prek Poljske, prek puste,
niska je trava polegla ravnicom,
retko je grmlje se stisnulo k zemlji,
v strahu pred oblaki ili pred kmicom.

Samo na bregu tam gledel sem čudo:
cirkvu kak v ognju, i krov je do krova
prignul se k njoj. To je grad, koji moli,
Čul sem čez vlak: »To je Czenstochowa!«

Vsigde je sunce, gde Tvoja je hiža,
če je dolina i duša vre v noći.
Vsigde je sunce i srce ga vidi,
če su i naše oslepile oči!

JERONIM KORNER:

SAMOĆA U SOBI

ANI MIHAJLOVNOJ

Tiho je poslije podne i tmurno. — Pada kiša.
Korak se kog prolaznika čuje:
o asfalt tuče ispod prozora mog.
Sipi kiša! . . .
Ja čuvam svoju sobu. kao pustinjak svoj log.

Nikog u sobi ja nemam svog.
Sve je nijemo, ti'o.
Oh, osta mi samo samo sunce i dobri, dobri Bog,
otkada sam tužan posljednjeg puta bio.

Moja soba je prazna,
nijema.
Na stolu vazna
žutog cvijeća puna, ukočeno gleda,
a debela knjiga malo dalje drijema.

Svaka stolica šuti,
nijema,
kao uronjena u svijet neke druge jave,
a zidni sat svako petnaest minuti,
bije negdje gore, iznad moje glave.

CVJETKO ŠKARPA:

DA SAM IMAO . . .

Da sam imao više sreće
I više vjere u svoje sile,
Oči moje sad ne bi bile
Ko dvije blijede, žute svijeće.

Sve moje boli i moje muke
Bile bi melem za moje rane,
I ne bi sad bile moje ruke
Kô dvije mrtve grane.

Al' umjesto da se sada skrijem
U neki kut i tu da kukam,
Ah, ja se tako sretan ćutim
Bolima svojim i svojim mükam'!

I ma da još uvijek sa strahom slutim
Daleki put do tihe luke,
Ah, ja se tako sretam ćutim
Cjelivajući svoje muke.

JOKICA MILIČIĆ:

DJEČA SUNCA

I jutro, i podne i suton i večer,
i dan cio pa i noć za suncem jure.

»Za suncem, za suncem«,
jedini poklik je njihov
jer ih je očarao sjaj njegov,
opila toplina njegova.

»Za suncem, za suncem«
kličemo i mi koji odrastosmo
na visinama gdje caruje svijetlo njegovo.

I nas je ono očaralo,
i nas je toplina njegova opila
i mi smo djeca sunčeva.

Ne čudite se dakle,
što mi, ko jutro i podne,
ko suton i veče,
ko cio dan i cijela noć
hoćemo da jurimo za suncem.

Nama su zrake njegove, od jutra rana do večera
o putima noćnim pričale,
a noći su naše duge
snima o putima njegovim isprepletene.

Pustite nas, mi smo djeca sunca
rođeni da kružimo svijetom.
Želja za putove nove, za kraje neviđene
rođena je s nama.

Otac je naš nomad, a mi smo djeca njegova.
Zemlja je cijela domovina naša,
a mi vječni putnici, što umiru od čežnje za domom,
ko sunčane zrake, negdje na kraju horizonta.

HRVOJE BOR:

KOMADIĆ LEDA

Vrijeđa utrnule oči jako svijetlo žarulje. Nekakvo trnje u očnim jabučicama. Bože, zora se javlja, nedjelja u novu odijelu sviće, a blagdanska, na daleko prozirna, svijetlost utapa u sebi tamne linije krovova i voćnjaka. Kao sa drugog svijeta kukurikanje, kao iz sanjanih rajeva melodija slavuja na orahu. Ima li crvenijeg jutra od krvi brata moga? Mučenički diše, a mramornim osmjehom kuša, da obori moj strah. Tako se on redovito smije, kad osjeća krv kao slatko slanu tekućinu...

Svi su otišli kojekuda: na more u Herceg Novi, na Kiseljak, a ja i sestra i momak, što dvori u nas, ostali sami. Nedavno i ja stigoh. Umoran gimnazijalac, nakon položenog nižeg tečajnog ispita 1925. god. ležao sam na kanapeu, uvukavši se u predsoblje, znajući dobro, gdje preko noći ključ ostaje: na prozoru, malo razglimam, otvorim, uzmem ključ, a da nikog ne probudim, kao najpošteniji lopov. Spavam. Malo poslije, kroz koprenu, čujem tako umilan pjev, tako vješto udaranje u sremsku primu, da me trnci prođoše od pete do glave. Ko li to svira tako tiho, tako obzirno? Mislim se: šutiću, ovo je lijepo, ovo je san! Ali zacilika jače, kao da veli: A zar me ne voliš više od svog sna? —

Dragorad unišao, kao i ja, u želji da nikog ne probudi, a kad je vidio mene, tako mu je zaigralo srce, da je zasvirao otegnuto ariju neku bosansku, pa makedonsku uspavanku, i našao je bučnu neku prečansku podoknicu. Probudim se dakle i u tren shvativši ko je i gdje sam, zagrlim ga kao brata, neviđena dvije godine i mnogo poželjena. Vratio se on iz Zagreba.

Malo poslije ostasmo i mnogi odoše na ljetovanje. On se razboli. Kriči mi: »Da nikom ne telegrafraš. Ovo je prolazno!« Prvu veče motrim ga i svu našu malu zajedničku prošlost. O toj prošlosti moram da šutim, jer je kao mala varoš, omeđena gorama, do kojih nebo silazi, a dalje tamo više ništa, sami mi... Bezbroj džamija i vitih jablanova, i dimnjaka golemih, što ne prestaju sa svojim zagastim dimom, nego vječno, ispod plava neba, izbacuju zamotljaje slične nejasnom dječjem snu.

A sad nedjelja, skrupolozan dječak misli: »Šta je preče ili misa ili brat? Veliki bi mi Čovjekoljubac rekao: »Sinko, zar ja nijesam liječio u najsvetije subotne dane? Ostani i ljubi umirućeg brata!« Uistinu, nikad Bog nije bio ljubomoran, ako je u našem srcu bila golema ljubav k bližnjemu. Ni onda, ako bi se okrnjila koja zapovijed na račun druge veličanstvene naredbe: Ljubi bližnjeg!

A ja tako uman nijesam bio. Dragorad pred zoru usnuo. A ja, da potrpam razumni savjet osjećaja, smišljam koje ću molitve izmoliti za njegovo ozdravljenje. Onako u glavobolji, kroz rano ljetno sunce, a noge mi dršću, ševe pjevaju, leptiri uranili. Hitim. Ni molio nijesam, pun brige i prijekora. Drugovi, tačno razdijeljene kose, namirisani briljantinom, smiju se mojoj izvraćenoj ogrlici, čude žurbi, postajem im zanimljiv.

Kad u sobu, pristupim krevetu: brat žmiri, vidim koliko trpi, čini mi se, da vidim kako podrhtaju žilice oko očiju, usne steže, da ne zaplače. Htio bi, a razumio sam zašto, i zašto neće. Gleda me. Raspjevale se vani ptice nad potokom u staroj vrbi, vrapci se svađaju, a na rubu verande dražesno se klanjaju grlice, bijele sa crnom kravatom. Kukuru. Rje-rje-rje. To ne spada na nas. Puštam da šuteć izreče svoju tužbu, premda je takova najteža. Skrivio sam. Izgori sve od rastopljena sunca i soba kao magnezijem osvijetljena. A da se zagušio, jao, zajaukala bi sva narav moja i pokopala bi se u žalosti!« mislio sam.

Na dvoru viče žena u susjedstvu oštro i izderanim glasom: »Mimi!« On se okreće i mumlja u vatri: »Vrag odnio i Mimi, što se dere.« Poznije prstom me zove, jer je shvatio, da je grub bio maločas prije:

— Hrvoje, kako ću ja biti religijozan, kad me razapinju ti krikovi napolju? Ah-a, Isuse, Isuse, zrno strpljenja!« —

Iza podne došao liječnik i nakon pregledbe, srčući crnu kafu, smije se svojim zdravim očima, a mi oko njega čekamo povjerljivu i tešku riječ, koju samo mi smijemo čuti i niko drugi, ni Dragorad, jer bi klonuo..

»Hin« veli liječnk...

Svi razumijemo što znači, okreće se liječnik oko nas, vrti soba sa crnom bordurom i modrim ružicama. Liječnikova usta tako crvena, kao da je nečiju krv polizao. Ko bi preveo u tom času riječ hin i to pravo, da znači: naše uši čuju truli zvuk: hin. Hin su draga pluća, to jest: otsutna je nada i slobodno zatvorite kapke na prozorima, naručite sarkofag, vela i crne vrpce. Platite fanfaru, da otsvira pogrebni marš...

— Hrvoje, zove me šaporom, jer propis je da šuti i što više miruje.

— Molim!

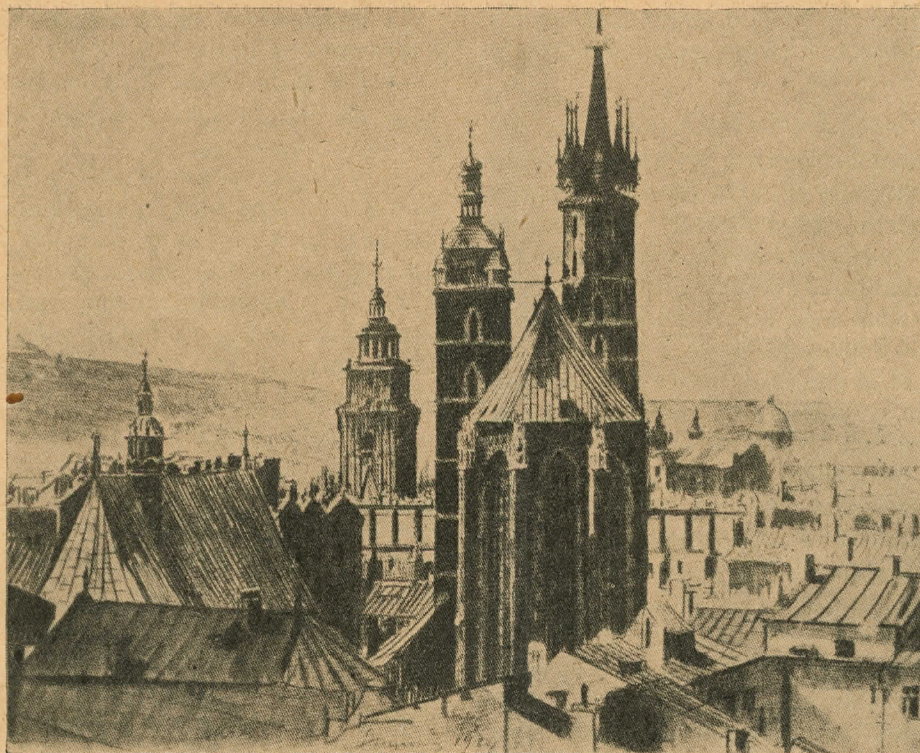
— Tamo izađi, na verandu. Svi neka odu. Otrov sam ja...

— Ko je otrov? Brate, ljubav se ne može zaraziti.

— Ljubav je prelazna bolest, duhovito bolesnik šapće. Da me osvjedoči, kako je raspoložen, otkriva zube, a meso oko zubi kao cikla. Ako se snuždi i zatvori oči, kao smrt. I umoran od to malo riječi tone u mir, kao u neki pokoj pripremljen utrudenim i napaćenim od pamtivijeka. Opet otvara oči.

— Braco, život je hodočašće... Prvi ugledaju drugi svijet, koji prvi klonu i panu... Jesi li vidio podne na šumskom jezeru, onako je umirenje vječno..

— Dragorade, sad će Marica doći, ja moram u kantinu po led, jer momak ne zna, gdje je.

LEON WYCZÓLKOWSKI: CRKVA B. D. MARIJE U KRAKOVU

— Prije, evo sad ću... otima se slabosti i munjevnim rukopisom piše, da mu prijatelj g. Jaroslav Hmelj po meni pošalje barem kilogram leda, jer da je teško bolestan. I ja sam bio tvrdo uvjeren dotada, da su ljudi pamučna srca. Sigurno ću dobiti...

Skočim niz basamake, na dvorište, cestom, a žega ko sila razlivena. Najudobniji je put kraj bolnice, č. sestara, kraj pučke škole, drvoredom sa bagremima potšišanim, kao bubikopf. Najkraći prugom. Što bi značilo izabrati dulji? S toga trčim, skakućem po usjanom lugu, tračnice se blistaju; voz prolazi; neko i ne gledajući baca po meni koštice od nekakvog ljepivog voća. Leti! Vjetar kraj ušiju, a list se ne miče. U otvorenoj sali zadah zemljički, vina i jela... G. Jaroslav, bez kaputa, s obrazima kao jastucima, stojećke pije pivo, igra se biljara. Idem ravno k njemu, a on se okreće i ne primjećuje vrelinu znoja moga i zadihanost...

Naklonim se.

— Molim Vas...

— Stan'te malo ovu partiju, Bo...

Svrši se, a na mojim trepavicama neka voda. Gospodin se obrati k mojoj figur kao k stolu kakvom:

— A vi želite leda? Brat slab? Kune se najvišim bićem, da nema ni gram leda.

Kako je cementna srca ovaj svijet. Da mi je odmah rekao! Sitim svojim rukama, u plavoj košulji, s kolutima preko mišica, uputi me iz sale, jer sam uporno čekao ne vjerujuć da nema onoga, zašto sam pola varoši pretrčao.

Bez ičijeg pitanja otšuljam se u kuhinju. Tu mi je bila poznata Sarajka neka Serafina. Pokažem 25 dinara. Zamolim.

— Zlato, ha što namah nisi došo?

Za tren donese u bijelu platnu ugao velike ledene ploče, težak više od 3 kg. Cakli se led kao opal.

Htjedoh i zahvalan prikučih se da poljubim ruku toj sudoperi.

— Ne, sinko, ne, samo se žuri...

Da nema zla na svijetu, kako bismo dobro činili? I nered ima svoju dražest, ukoliko je prividan, kao zvijezde razbacane po svodu.

* * *

— Onoga momka znam Dragorade! Ljeti obrije glavu, pred jesen pusti kosu i na Božić bude kao busen mahovine. Napada snijega u tu nečešljanu kosu, a on dođe, omahne glavom, s nje popada snijeg, cvrkne po peći, po stolu, sećiji; pane mačku na njušku, kihne, stre se, ode pod peć, sruši drva; sestra Katinka viče: »Crko, poprska me svu!« Čitava halabuka. Rumen momak i tankovijast, znam ga.

— Kad je on umro ta ista Serafina, njegova mati, priča mi uraspoložen brat, zgulila je sa sebe šal, poderala košulju, čupala kose... A kako je on umro, a mati mu kao kruh? Zar ne koristi dobrota i molitve? Doduše nije život uvijek bolji od smrti.

— Tiše, tiše, ne smiješ ti govoriti, šta je rekao doktor?

— Hrvoje, sve se bojim, da ćeš voljeti više propise, nego ljude; više licemjerstvo svijeta, nego zov savjesti...

— Brate, ne zamjeri . . . Ništa nijesam tada opazio, da bi bilo kakve mudrosti ili pronicavosti u njegovim riječima. A bilo je.

* * *

Predvečerje izmami hrušteve i jelenjake. Zveknu o staklo i u povređenoj zuki iščeznu. Djeca na letvama hodaju i prave sablasno duge korake. Kratkovidan vidi kosture, kako lupaju po zemlji, a ti kosturi pobjegli iz prirodopisnih zbirki i učiona, gdje su isprazno šutjeli trpeći na tjemenu i po kostima ujedljivu školsku prašinu. Trgovci i činovnici izišli i govore među sobom i dokazuju nešto, što se ne može dokazati, ali ipak je potrebno, da se dokazuje. I sad se pretvara, da spava, samo da ja budem slobodniji. Nesebičan je i plemenit. Tako je učinio i kad sam ja otišao po led, a Marica ostala. Ona sirota odmah se spustila na koljena i plačući krunicu za krunicom molila.

I nedužno lice mjesečevo stalo nad brežuljkom, a slika se njegova obraza iscijepala u potoku na sto pruga i blistaja . . . Poznije stiže u našu avliju društvance, s tamburama, jednom samicom — klarinetom, jednom violinom i harmonikama. Dolje ih dočekaše sestra i komšinke sve krijući rastuženost sobe poviš njih, koja je u sebi držala Dragorada i mene. Kako oni dolje razgovaraju, razaznajem osobe i sve bih mogao nabrojiti. Možda u isti čas Dragorad se tobože budi i nabraja koji su dolje: »Branko Vučak, Ana Valentić, je li? onda . . . Brus Šestan, Edo Kujundžić, tu je i Jurić, je li? tu je i Ljuba Arišova. Je li?

— Jest!

— Vidi, je li!

Ja šutim, a stid mi ne da, da ju gledam. Čak sam pripravan i na prkos.

— Oh Bože, Bože. I bez tvoga bih leda bio rađe, nego da mi tu šutiš i nečega se bojiš . . . Kad te molim . . . mučiš me . . .

— Vidjeću, reknem i pođem prema verandi. U taj mah upane sitna njena glava unutra i svilena bluza i ona sva, sa kitom ruja, šumskih zvončića, i drugog šarenog cvijeća. Od srama gledam u svoje noge, ona se rukuje s bratom, a mene lijevom čupka za moje oštre vlasi. Slična najboljoj sestri miri nas dvojicu, stavlja sama cvijeće u vazu i sve to spretno sa stotinu dobrih izraza na licu.

— Ti, mali, ne boj se Ljube, a bracu slušaj. Laku noć . . .

Ponovno noć i mala šutnja. Gotovo slutim, da će Dragorad mahnuti rukom i pozvati me bliže k sebi. Mahne košunjavom i voštanom rukom. Reče mi:

— A ti zbilja misliš, da ja nijesam čuo, šta je liječnik šanuo. Ovo, brate moj, tako je tanka tanana opna mojih bubnjića, da čujem svoju dušu u svojoj krvi, a često i druge . . . Nakon malo odmora, što ja upotrebim, da ga u tom položaju zapamtim, (leži, usne tanke kao u anđela, nos uzak, bijel kao hartija, stvoren, da najbiranije cvijeće miriše i da opet rekne: ni to nije lijepo, ima ljepšeg! Oči te udubene, s takovim obrvama, nalazim u svecima istočne crkve; cijelo lice bez mesa, načinjeno, da pokaže crte utjelovljenog duha) nakon malo odmora, opet će:

— Hin, hin. Grudi su hin. Ali Dragorad nije hin . . .

Moli se, da mi ne dođu najtamnije misli ove noći — — —

JOSIP MIJAT:

ZAVJET

Jednoga sam jutra poranio rano
Na bijelu Žrtvu k Njezinoj kapeli,
Što vrh njiva nikne samotna na humku
Kao znamen Njezin: s lijehe ljiljan bijeli.

Pratile me zvijezde, Prvak, stada oblaka
I mirisna pjesma grmlja i stabala;
Strah me nije bilo osim sebe sama,
Ko da nije Ona na humak me zvala . . .

U otajstvu zadnjem molitve i puta
Sa istočnih gora dan se svijetli javlja,
Rosno borje blista, zvonar zvono ljulja,
Glas mu je topao, ko da me pozdravlja.

Žrtva je počela. Nasmijana Ona
Oplela mi dušu pogledima blagim,
Najmilije u čas, kad Hostiju bijelu
Prinesoh Joj bliže obrazima dragim.

Kad se vraćah ptice pjevahu sa granja;
Ja sam im pripjevo tiho, jako, jače.
. . . Nijesam osjećo da mi j' srce bono
Niti da mi duša, ko pred zavjet, plače . . .

JAGODA TRUHELKA:

OTAC

(NASTAVAK.)

Nije dovršio. Jer odjednom se srušila umjetna ograda oko njegova srca i oko njegova braka i iz njega prvi put prosuklja struja osjećaja, tako žestoka i bolna, da se stari Zadik uplašio, kako se još nikada nije uplašio. Isak plače, on, koji ni djetetom nije zaplakao? Guši se u suzama i jecajima i stište se ocu u naručaj kao dijete, što traži pomoć i utjehu. I starac, nepismen i bez knjiga razumio je historiju bola svoga sina, razumio, mada mu nije rekao ni cigle riječi, niti će mu ikada reći, da rastumači tu naglu i nenadanu provalu svoje duše. I iz njegova, starčeva se srca počelo da toči vrelo, dugo suzdržavano, vrelo svih očinskih osjećaja, što su se tu nakupili za toliko vremena a nijesu našli pravoga vrutka i upotrebe. Bješe mu kao unatrag dvadeset i toliko godina, kad je jedinca sina primio iz naručja svoje vjerne ljube na svoje ruke i bio mu otac i majka za sve dane njegova djetinjstva i momaštva pa i sada još, kad je sinu odjednom trebalo da u baba stvori breme svoje boli. Zadik ne pita, on samo toči iz vrela svoje nježnosti i miline, grli i miluje sina i kroza suze govori i tepa:

— Neka, neka, sinak, sve će biti dobro, nemoj da se brineš. Daće Bog i tebi opet, što ti treba . . .

Tješi sina, makar ga je u duši prekoravao, zašto se nije posavjetovao s ocem, prije nego što se vezao u bračnu zajednicu sa ženom iz daleka kraja, nepoznatom i stranom. Staromu Zadiku bliži je bio na pameti prikor, što se Isak nije dobro raspitao, kako zapravo stoji s mirazom. Sjaj i luksuz, kojim se opkoljavala Lidija, bio je tlapnja, zlatna priča o njenom imetku bio je tek pijesak, kojim mladoženji zasuše oči te osnova i dom i brak svoj na pijesku. Tako je čaršija na pr. saznala — a šta će neće saznati? — da je sve, što je Lidija donijela, uzeto na dug, da su stizavale tražbine od mnogo tisuća novca, koje se supruga gospodina Isaka Rubena bila obvezala namiriti u roku od pola godine. Ako ne namiri, prijeti sudski postupak.

Da je Isak taj dug isplatio, o tome Zadik nije i čas posumnjao. Namirio i šutio. Treba svoju domaću i poslovnu muku mučiti i pred svijetom tajiti. No Zadik je i to znao, da Isakove suze ne teku zbog novaca i opsjene u pogledu miraza; to su suze razorenih iluzija srca, pa zar čaršija i tu da ima pravo, kad je ogovarajući Lidiju šaptala na sva usta, da s Lidijom nije sve čisto, da je tamo u Beču jali Berlinu bila dragana jednoga staroga grofa, da, se on s njom raskrstio, jer da je ona planula grešnom ljubavlju za jednim oženjenim mužem, i ta je ljubav bila žestoka kao vihor, ali u njega ipak nije bila dosta jaka, da se rastavi s jednom čestitom, dobrom i plemenitom ženom, koja mu je porodila i dvoje djece i da se oženi svojom ljubovcom. — Je li Isak i to saznao? Starac to nije znao. Poslije ove prve i jedine provale Isak se više nije odao. On je i pred oca i pred svijet izlazio vazda s jednakim izrazom u licu, naoko mirnim, svladanim i samo je očevo oko moglo ponekad da ugleda silne brazde i brazdice, koje su se množile oka usana i očiju i među njima se pritajavala tajna sjeta kao što je virila i iz dubine neispavanih, neisplakanih očiju.

Zbog tih očiju starac da ne ucvili sina, da ga ne postidi nesamo ni riječcom ne diraše, što je mislio, da bi sina moglo boljeti, nego je na sebe uzimao teški martirij i silio se pa pošao svakiput sinu u kuću, kadgod ga je pozvao pa nekad i bez poziva, junački i strpljivo podnosio usiljenu i ledenu atmosferu i stotinu iglaca neprirodnoga držanja svoje snahe. Jer ona — što dalje to više — jest bila žena zatravne ljepote, kao hurija, čudan jedan, egzotičan cvijet, čaroban i opasan, što opaja, zaluđuje i — ubija, a Isak je bio slab, neiskusan mladić, u tim rukama kao vosak bez svoje volje, rob svojeg neotpornog srca.

Jer, neka je ona ili njen skrbnik ili tko je već bio, Isaka prevario u pogledu miraza, to se dešava; što svijet govori — a od ovakova naklapanja valja uvijek odbiti devedeset posto — o njenoj prošlosti, i to joj se može oprostiti. Pokvarena se roba jeftinije proda; ovdje u ovome slučaju, roba je nešto načeta, no ipak još rijetka i skupocjena. Zadik bi sve to oprostio, samo kad bi imao stalno uvjerenje, da ona voli Isaka. Isak gine za njom, a ona hladna i nepristupna jedva ga i gleda. Zar se to ne vidi i ne osjeća i pored najsavršenijeg i najfinijeg vladanja i bontona? I sad je Zadik stavio po stoti put bolno pitanje: Što je tu ženu moglo potaći, da je pošla za Isaka, maloga knjižara početnika u daleki nepoznati kraj? Da ni ona nije bila sretna, to se moglo vidjeti. Njena nenarušiva ozbiljnost, njene samotne šetnje i izleti u okolici grada, izbjegavanje svijeta i beskrajno čitanje romana i ležanje na otomani bez posla, bez društva: sve to govorilo je, da ni ona nije zadovoljna, da nije našla, što je tražila. A što je tražila?

Tako su prolazile godine, tri i četiri i više u jednoj sparno-ledenoj atmosferi, a da je polovicu toga vremena Lidija provela izvan mjesta svoga muža po putovanjima u toplice, na more, u planine, te sa Isakom no najviše sama. Ostalo vrijeme Isak je radio, neumorno radio, u radu se prekidao, samo da namakne, čime je trebalo da se namiri taj skupocjeni život.

XII.

Jedno pretproljetno jutro, još nije pravo ni svanulo, provali Isak u odaju svome ocu. Bio je obučen na brzu ruku, bez kravate, bez šešira (u one dane počeli su mladi ljudi da hodaju po vani bez šešira). Objesi se ocu oko vrata i naizmjence jecajući i smijući se klicao kao lud:

— Babo, slatki babo, postao si djedom, rodio mi se sin, sin, sin! I pusti oca, skoči, ustrča se po sobi, opet zagrli oca, stade ga ljubiti u lice, u ruke, i priča bez reda i saveza, i opet se ustumara bez cilja od jednoga kuta sobe do druge.

Starac ostao sjedeći na sećiji, gdje ga je Isak bio zatekao i sklopljenih ruku na krilu slušao, što još nije znao, da je Lidija bila u nekome sanatoriju, pošto je još prije nekoliko mjeseci pobolijevala i najposlije tražila lijeka u glasovitih liječnika na strani, (to je Zadik znao) a onda mu napokon pred nekoliko mjeseci javila Isaku da će mu se ispuniti želja, biće ocem djeteta. Ali da se on ne izlane ni pred kim, dok se sve ne svrši, to mu je strogo zabranila. On je održao riječ, a kako mu je bilo teško tajiti pred ocem, to ni sam ne umije reći.

A sada će na put, za tri sata ide njegov vlak i on će babi naravski kao svagda, ostaviti ključe i brigu za njegove poslove i knjižaru.

Starac je te vijesti primio, kao da je dolazila iz samoga neba. Pošto se stišalo prvo zbuđenje nenadanosti, napuni mu se duša neizmjernim i neizrecivim osjećajima. U njegovo staro srce uljeze odjednom svečano i neokušano blaženstvo i sveti mir. Njegovo pleme, njegovo ime neće utrnuti, živjeće u sinu njegova sina. Krv će se njegova ploditi i množiće se rod njegov kao pijesak u moru. Pod tim slavnim i svetim uvjerenjem ostaće zakopane sve zamjerke, što ih je ikada stavljao nevjesti. Sve je on njoj oprostio,, oprostio. Lidija se u očima starca otkupila i savršeno opravdala.

I od neizrecive sreće počnu starcu da teku suze kao one proljetne vode, što u polju prostrujaju, da očiste zemlju od sve nečisti, da je oplode i donese roda svemu živome!

Pun osjećaja zahvalnosti Bogu, diže se i svečano uputivši se k žutom kovčegu, gdje je stajala porodična svetinja, zlatni svijetnjak sa šest grana i sedam žižaka, užeže svih sedam žižaka, izvadi iz ormara svetu knjigu i zaogrnuvši se plaštem molitvenim uzme punim glasom da čita psalme kralja pjesnika, u svom rođenom, svečanom i svetom jeziku:

— »Blagosiljam Gospodina u svako doba, hvala je njegova svagda u ustima mojima. Pojte Gospodinu, sveci njegovi slavite sveto ime njegovo. Obrati k nama, Gospodine, svijetlo lice svoje!

— »Meni si dao u srce radost veću, nego što je oni imaju, kad im rodi pšenica i vino.

— »Hvalim te Gospodine, iz svega srca svojega, kazujem čudesa tvoja.«

— »Radujem se i veselim se o tebi, pjevam imenu tvom, Višnji!« . . .

Kad je svršio, Zadik ugasne svijeće, spremi knjigu i plašt i svečano zagrlivši sina obim rukama zagleda mu se u oči i rekne s dubokom ozbiljnošću:

— Ti si sin moj jedini, ja tebe sada rodih po drugi put. Neka te blagoslovi Gospodin.

Isak šuteći, duboko potresen, kako je slušao molitvu očevu, vrati očev zagrljaj sa strahopočitanjem sinova Izraelovih i s ljubavlju svoga djetinjskoga srca, koja se u najsvečaniem času njegova života razgorjela u sveti plamen spoznaje o neraskidljivoj krvnoj i duhovnoj vezi s roditeljem i s čitavim velikim, svetim i odabranim narodom . . .

XIII

Za staroga Zadika nastali su najslavniji dani. To se već vidjelo na njegovu držanju. Na momente sasvim bi iščezla njegova obična plahost i povučenost, s kojom je pretrkovao ulice tražeći robu za svoju trgovinu. Iznenada ga nešto pograbi, uspravi, rastegne inače uvučena ramena, isturi prsa, glavu uzbaci i sav odjednom bljesne, kao da se u njemu zapalilo magično svijetlo. Preko dugoljastog lica brončane puti, preko skrbnih bora na izbrazdanom čelu i po nekad stisnutim usnama ne znaš, je l' od mnogih računa i mozganja ili od progutanih uvreda ciničkih mušterija — razlio bi se sjajan i triumfatorski smiješak, odbljesak ovog unutrašnjeg svijetla, što ga je zapalio sjećanje onog divnog časa, kad je među obločjem prebijelih pahuljastih čipaka i sjajne svile prviput ugledao malu glavicu, rumenu kao rumenu ružicu na busu novorođena snijega, a ta mala glavica bila vjeran otisak njegova sina Isaka. Tako vjeran i isti istočki mali Isak, da bi se starčev smiješak na samu misao s toga čuda načas razbujao u glasan objestan smijeh, gdje se god uprav desio: na ulici sam, usred najživljeg pogađanja s mušterijama, nekad — Bože mu prosti! — i u samom hramu! I tada mu je duša, puna zahvalnosti spram Gospodina, zapjevala himnu, jedinu, koju je ikada bez ostatka razumio i ona njemu jedina pristajala: Ovo je moje unuče, prvorođeni sin moga sina jedinoga, da ga blagoslovi Bog!

Zbog te sreće i zadovoljstva Lidiji su oprošteni svi grijesi, što ih je god skrivila i što će ih još skriviti, i oproštene sve boli, koje je ikada zadavala starcu — a možda i ne znajući i nehotice, tko može znati? — pa i ova najnovija i najljuća! Eto, šta je bilo. Kad je ovaj slavni prvi put prišao, unuku, da ga vidi i pozna, i on raznježen i mekan kao vosak pokraj sitne kovrčaste glavice spustio na prebijeli dušek, svoj djedovski dar: kožnu vrećicu, doduše ni novu ni baš osobito čistu a ma punu puncatu, zlatnih napoleondora i medžielija, da je zvonilo kao harfa Davidova, onda nevjesta, divna uostalom kao kraljica, pograbila vrećicu s dva prsta i s najvećim je gađenjem bacila nasred sobe, da je zlato zazvečalo i zaječalo kao od ljute boli, nečuvene uvrede i gnjeva. Starcu se časom smrklo pred očima, kao da je ugledao svetogrđe. Zlato bacati, zlato, sveto, koje je stekao s toliko truda, s toliko muke i odricanja pa pun ljubavi prostro unučetu pred nožice, kao da ga je otkidao od svoga mesa!

— Pa to su dukati, suho, *staro* zlato! kliknuo je starac zaplašen, bolno i posramljen i samo što nije udrio u plač.

— Baš zato jer je staro. Zar on ne zna, da se naročito starih stvari drže bakcili, klice svakakvih bolesti!

Da, da bakcili! Kako nije i sam o tome mislio, i uzeo u oprez. Ali zar se on i onako gotovo na svakom sastanku s nevjestom ne nađe na sramoti?

Ne, kako rekoh, on joj je i to oprostio već zato, jer mu donle još nikada nije progovorila toliko riječi najedamput, kao o tim bakcilima, što su sada toliko ušli u modu pa ih sretneš na svakom koraku, u svakoj kući i — Bože prosti! — i na svakom jeziku.

Da, da, ne smije joj ništa više da zamjeri već i baš poradi toga, što je tako brižna, oprezna i požrtvovna mati. Nikome ne da ni blizu malome Leonu, samo da se dijete ne bi zarazilo. Dobavila iz Beča izručenu i pomno izabranu finu dadilju. Od glave do pete bijela bjelcata kao golub vozila je dijete u isto tako bijelim kolicima i to samo na mjestima grada, gdje je bilo malo ljudi. Sestra je bila vrlo savjesna i na dlaku se držala naloga svoje gazdarice. Pa se tako i dogodilo, da je jednom srela staretinara sa starom robom prebačenom preko oba ramena. Ne zna se, tko je bio više zgranut i iznenađen: stari Zadik, kad se iznenada našao pred bijelim kolicima i to na mjestu, gdje im se nije nadao, ili bijela sestra, kad se starac sa svojom sigurno obakciljenom robom na prstima oprezno, ali ipak pravo i zdravo približio kolima i sav sretan s tog susretaja i još više, što ni blizu ni daleko nije bilo Lidije, nakanio bez straha i zazora, da zaviri pod čipke zastora u kolica, što su izgledala iznutra kao košara puna cvijeća — bijelih i rumenih ručica — glavice njegova unučeta i dvije šačice njegove kao dva pupoljka ružina.

No sestra pozna svoju dužnost. Puna dostojanstva i čuvstva odgovornosti odlučna i nimalo ljubezno okosi se na nepoznata starca:

— K sebi ruke pogane! Uklonite se. Šta tu tražite?

— Pa to je moje unuče, i ja sam njegov djeda, rekne starac i nimalo se ne uvrijedi. Znao je, kako se otvaraju i gvozdena vrata, a ne bi znao da digne zavjesicu od čipaka! Posegne rukom u svoj džep i onda brzo u džep dadiljine kabanice spusti tvrd žut novac. Tako se s njom naredio, a ona shvativši isto tako brzo, što je za shvatanje, digne čipke i pusti starca da gleda u kolica, pazeći pri tome pomno, da se ni perce njegove odjeće ili pazarene robe na plećima njegovim, ne bi dotaklo kolica ili djeteta. I pošto se u slast nagledao, starac se uspravi, omahne glavom u šiju, pucne jezikom i rekne pun neizmjerna ponosa, sreće i zadovoljstva:

— Sasvim je kao moj sin, kad je bio toliki! Na dlaku!

I naklonivši se nevješto pred sestrom, a činilo se i pred kolicima, pa još dug djedovski pogled na onu rumenu ružicu pod nebom od čipaka, uputi se objesno zviždučući svojim putem, poskakujući pri svakom koraku, kao da ga dižu nevidljiva krila.

Od sada Zadik se mogao vidjeti s unučetom malone svaki dan barem jedamput na kojem samotnom putu, daleko od prometnih cesta i ulica i to naravski, kad nije bila blizu Lidija. A kad je ona i bila i turala kolica mjesto dadilje, on će onda gdjegod izdaleka krijući se pomno pogledavati i sretan biti, ako pogledom ulovi makar samo krajičak male bijele ekvipaže, u kojoj je spavalo čedo njegova sina. No nađu li se kolica sama sa bijelom sestrom, to bi se, kao da ide na ročište dragani, blaženo i oprezno približavao na prstima se propinjući, zagledao se pod čipke zastora i to tako pobožno i skrušeno, kao da pod njim leži sama škrinja zavjeta. I kako je došao, tako opet i ode oprezno, brzo, kao da je nešto ukrao, i sa slikom

VLADISLAV LAM: HRIST

unučeta u duši čisto okrilatio, jurio nanovo gradom a pjesma njegova »starȋ stvarȋ« još triumfalnije zvučila i zvonila, kao da je zadobivala novu notu, jasnu, zvonku i tanku kao pisak dječije sviralice, prateći ritam koračaja lakih i veselih, što samo da nijesu naličili na ples i igru, na igru onoga staroga kralja pred zavjetnim kovčegom.

Ovi tajni susretaji bili su Zadikova slatka tajna i najveća radost. Da njih nije bilo, kada bi i mogao da vidi maloga Leona? Kadgod dođe sinu u pohode, a to je samo u one oficijelne dane, kad starac nije smio odbiti poziv Isakov k ručku a pošao je kao da ide na pokoru, jer se je Lidija nesmiljeno stješnjavala još uvijek i on se nikako nije mogao prilagoditi njoj ni ona njemu, nego je ostao među njima nepremošten jaz od prvoga dana, — kad bi dakle došao u ovom najnovijem, vrlo tijesnom i neudobnom odijelu, skro-

man i malo smiješan, a pun želje, da ne bi izišao smiješan, da se ne bi spotakao ni nogom o ćilime ni jezikom o zube: šta će mu i sav sjaj i elegancija i gospodstvo, kad je svaki put mali Leon upravo spavao, i nijesi ga smio buniti ni na kakav način. Pa i ne gledati. I jedino ga je pomirilo savršeno bezazleno držanje Isakovo, njegova vazda jednaka, nježna spram oca i nehinjena veselost i razgovoljivost, pa se nije ni osjetila postojana šutnja i ozbiljnost domaćice.

Ta glavno je, Isak je zadovoljan, Bogu hvala, a što govori svijet pa volja ga, kad već treba da naklapa, neka naklapa.

A šta je govorio? Pa nije baš ni zlo. Lidija se odjednom riješila i počela zalaziti u društvo, među ljude. Pa Bože moj, nije li mlada? Mladeži treba razonode, izmjene. A što je ona to tražila po kavanama? To doduše — nu neka je; zar ne idu i druge žene i gospođe, pa ih čak ima i više u tim lokalima nego i muškaraca? Moda! On ne vidi u tome nikakovo zlo. Sjede tako, piju kavu, čitaju novine, razgovaraju i tako saznavaju, što se događa po svijetu. A kad slučajno naiđe u naš grad stari znanac iz dalekog zavičaja, sasvim je prirodno, da se pozdravljaju i pitaju za zdravlje. Osobito oficiri. Fina čeljad. Prigiblju glatko očešljanu glavu, zveckaju mamuzama i klanjaju se pred Lidijom kao pred kakvom kneginjom. Tu se istom i vidi, kakova je Lidija dama i ljepotica. Tko nju vidi kod njene kuće ili tamo pod planinom na njenim samotnim šetnjama? Starac se počeo i da ponosi svojom krasnom nevjestom. Kadgod ga njegov put iza akšama odvede iz čaršije njegovoj kući, on ne žali ono nešto stramputice, samo da mogne pogledati na ona velika stakla kavane, za kojima je sjedila Lidija u onoj svojoj neisporedivoj eleganciji i otmjenosti, kao kraljica okrunjena sjajnim časnicima. Šta ćemo, novo doba, novi običaji. Tko će pametan u tome odmah vidjeti kakovo zlo? Glavno je, ako je Isaku pravo; a biće da mu i nije krivo, jer i sam pokadšto sjedne kraj žene u tom sjajnom kolu, pije kavu, razgovara i smije se. Dakle — jezik za zube, draga Rahelina. Ne vidiš li, da je u tome ogovaranju sama pusta zavist? I onda, treba da je samo vidiš! Već po samom njenom ponositom držanju možeš znati, da ona, ne bi ni mogla da učini nešto zla. Svijet je rđav pa najvoli, da se blatom nabacuje na ono, što se sja, kao vrana na labuda...

Ne, ne, Zadik ne da dirati u nevjestu. Druga je, što on krije u svome srcu! To nitko neće saznati. Pa i njemu samome sve je to nekako neodređeno, nejasno. Ne zna ništa, ama ga je strah od nečega, a ne zna, što je.

No i toga straha nestaje, čim već izdaleka ugleda bijela kolica. A to sad može, kadgod hoće, nitko mu otvoreno ne brani. Kako se po gradu stadoše izmjenjivati oficiri, sve jedni odlaze, drugi dolaze, i uopće nastalo neko živo kretanje vojske s paradama, defilovanjem, muzikom, Lidija kao nekako popustila od svoje strogosti, kojom je u početku bdjela nad svojim sinom. Dani su prolazili, sastavili se u sedmice i mjesece i mali sinak sve se više našao u tom bijelom svijetu, gledi, sluša, poznava, pruža ručice, smije se, guguće — Bože pravedni — hoće li jednom progukati i onu slatku slatku riječ: »Nono, nono...«

Za tu prvu riječ, za taj prvi smiješak, kojima će mali Leon prvi put ispružiti ručice spram staroga starežara, Zadik bi dao i pô svoga zlata iz onoga kovčega, što se krije na dnu peći njegove magaze, za njih oprostiće nevjesti sve, ama sve, što je ikada zgriješila, što možebiti griješi i što će još zgriješiti. I Zadik je dočekao i tu riječ i ručice i smiješak, šta više — jednom čak, u hladu parka, u času, kad nije bilo nikoga ni blizu ni daleko, mogao je — o blaženstva! da pritisne na svoje djedovsko srce i da ga poljubi po svilenoj rudastoj kosici. Ne, taj mu čas nije bio skupo otkupljen žutim dukatima, što ih je krišom spuštao u džep sestrine kecelje!

Iza toga doći će i prvi koračajući na vlastitim nožicama, pa drugi i ostali, kojima će, makar još i nesigurno, početi da gazi po crnoj zemljici i dogodiće se divno čudo, pa će se malo Leonče jednoga divnoga dana samovlasno istrgnuti iz zaštitne ruke dadiljine i nasred ceste prve će samostalne koračajiće sterati u susret izvjesnome starcu i sjuljajući se na još gegavim nožicama zacvrkutati: »Nono dlagi, novo dlagi. I onda još će ići čudo dalje, jer će se dogoditi, kad se stari Zadik nađe u one rijetke zgode u kući svoga sina, mali će Leon pred majkom a na zapovijed dadiljinu ili očevu odmjereno prilaziti djedi, pružiće ručicu izboljno; bez smiješka i učtivo kao pravi mali čovjek, — živa slika i prilika Isaka, oca svoga, da bi se starac zgranuo i od sreće i od neiskazana čuda maloga prevejanca, što se ni najmanjim znakom ne odaje, da su on i »Nono« stari znanci i da među njima već odavna postoji jedna divna i slatka tajna...

I od same sreće u očima će se staroga Zadika navrtjeti dva vodena drumenčića a u duši prozvašće pusto velelje riječima: »Vidi maloga huncuta, nema mu pravo ni godina, i kako se umije već pretvarati...

XIV

U to doba, jednog bajnog lipanjskog dana pukne na mostu najljepšega grada naše zemlje, pukne na mostu najljepšega grada naše zemlje, pukne hitac, ubi dvoje nedužnih ljudi i zapali svijet na sve četiri strane. Zaurliče ratna trublja i počne jedno bjesomučno nezapamćeno krvavo ludilo čovjeka zvijereta. Čitava se zemlja pretvorila u klaonicu, sve čovječanstvo ogrezlo u krv svoje grješne djece, milijuni nevinih duša zajauknulo, jer propadahu i dobri i zli... A što će preostati, bacиće se u bezdan bezakonja i nepravde, pa neće htjeti da razumiju plamenu šibiku Gospodnju, nego će se u gomilama malih duša razbuditi gola zvijer — nečovjek i pružaće prste kao škorpije, da grabe, otimlju, da gutaju i dave se blagom zemaljskim, gdje ga nađu i da dižu zlatne kumire razvratnim bogovima i lažnim svecima. Na gomilama

VLADISLAV SKOCZYLAS: POLONIA

poklanog i izmrcvarenog ljudstva slaviće orgije lakomost, gramzivost i pljačka — otvorena i tajna, javna i sukromna, gaziće i plesaće po gladnoj braći svojoj, koja nijesu umjela ni htjela da opogane ruke nepravednim djelom . . .

I nije ostala na miru nijedna kuća ni porodica, jer je strava od ratne pogibije zahvatila svakoga — osim onih elemenata, koji su je izazvali, spremali i jedva dočekali, — i tako je val gotova čina zapljusnuo i Isakovu kuću i egsistenciju . . .

Bješe to u divno predvečerje ljetno. Lidija je sjedila na terasi i odavle — u otsuću dadilje — nadzirala maloga Leona, koji je dolje u vrtu vozio tovare pijeska. Nedaleko, pod gusto obraslom sjenicom sklonio se, da ga nitko nije mogao vidjeti, stari Zadik i kroza splet vinove loze gledao u maloga unuka, željan da ga vidi, jer u te nemirne dane, kad su sve ulice grada vrile od vojnika i ljudi, nijesu dijete puštali iz kuće. Starac bi svisnuo, da ga nije barem izdaleka svaki dan časom mogao gledati. A zato je trebalo mnogo lukavstva i spretnosti, jer odjednom prestali i starežarski poslovi, kao što su u jedan hip stala tolika druga ljudska zanimanja, pa tako i Zadikove redovite i česte šetnje ulicama.

Osim toga gonio je u zadnje sedmice starca još više neodoljivi nemir, i mislio je, spriječiće kakovo zlo, čim se nađe blizu kuće sina, samo neka je tu, i naravski, da ga nitko, ne vidi. Jer hoće li biti sa sinom, s njim sastaće se i u knjižarnici. Ama unuče i recimo i nevjesta — treba ih čuvati, zakriljivati pa makar samo i mišlju i ispodaleka . . .

Tako i ovo veče, Zadik — besposlen i sabatski raspoložen, bio se ušuljao u sjenicu. Znao je, da ga Lidija sa svoga mjesta- odozgora na terasi u dubokome naslonjaču, nije mogla vidjeti; uostalom bila je kratkovidna i redovno nije se služila naočalima. Nego pitanje je, hoće li ga primijetiti Leon?

Dijete se mirno igra, tovari, vozi, kliče potičući vožnju i tepa: »Tistaho, tistaho! i ni našta drugo i ne gleda, doklegod je osjetio na sebi, da ga mama vidi. A kad se pomalo stanu u hladu vrtnog drveća skupljati prve predvečernje sjene i samo se još Lidijina bijela haljina sjala u pošljednjim odblijescima zapadnoga sunca, tada dijete kao slučajqno doveze svoja kolica tik pred vrata sjenice, malo se nalukne, ugursuški rastegne lice i namigne šapćući tajanstveno: »Nono dlagi?«

Nastaviće se

KONSTANTIN RIMARIĆ-VOLINSKI:

BIMILLENNIUM VERGILIANUM

V. ENEIDA[15])

(Ille ego qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et egressus sylvis, vicina coegi
Ut quamvis avido parerent arva colono
Gratum opus agricolis —
Et nunc horrentia Marti)
Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
Litora . . .

Aeneis, apokrifni početak.

Od »Georgika« je prelaz na »Eneidu« označen već u njenu, doduše, apokrifnom početku, što smo ga sad naveli kao motto. Od tema pastirskih idila i ratarskog života pjesnik prelazi na ep.

To mu je bio imperativni zahtjev čitavog Augustova Rima. »Socijalna narudžba« — rekli bi marksisti. Njegov talenat, izgleda, po biti svojoj više lirski, pomalo se bunio protiv toga: trebao je jedanaest godina da dovrši (i to ne sasvim) ovo svoje djelo . . .

. . . Eneida je spjevana u počast Eneju koji se spasao kod pada Troje, otplovio u nepoznate krajeve da donese svoja kućna božanstva za nova ognjišta. Time bi se imao prikazati kontinuitet Rimske države, Rimskog naroda od Trojanaca. Ujedno bi se imao glorificirati superioritet Latina nad Helenima: ta je Troja starija od Achaie, Helade uopće . . .

Ujedno bi se imao glorificirati rod Julija, po Julu, sinu Enejevu. Tako bi Rimljani postali osvetnicima pale Troje i barjaktarima kontinuiteta kulture čija je kolijevka, po antiknom shvatanju kako se čini bila u Maloj Aziji. A Oktavijan, posinak Cezara, pokazao bi se kao naravni, prirodni i historijski opravdani vođ novih Trojanaca — Rimljana . . .

Vergilije, ne mogavši sasvim dovršiti svoj ep — a da on nije dovršen vidi se već iz mnoštva kraćih stihova koji disonantno ulaze u niz heksametara pjesnikovih — htio ga je uništiti. August toga ne dopusti, i samo njemu moramo biti zahvalni što nam je Eneida sačuvana u cjelini, ona Eneida koja kakogod bismo je gledali, jest remek-djelo i svakako najkrupnija pjesma čitave latinske poezije.

. . . Ali prije nego uzmemo Eneidu kao takvu, moramo se malo pozabaviti starijim latinskim pjesništvom, da uvidimo zašto se baš Eneida i uopće Vergilije imaju smatrati toliko važnim za povijest rimskog eposnog stvaralaštva.

15) Vidi Saint-Beuve. Étude sur Virgile, 1870; Heinze: Vergils Epische Technik, Leipz. 1888. Blütz: Vergil und die epische kunst. Prvi komentatori Vergilievi, Aelius Donatus i M. Servius Horatus (o njima: *Georgius: Die antike Aeneis kritik*, Stuttgart 1891). Popularni prikaz kod Lallier i Lantoine, u četvr. knjizi, pogl. Analyse de l' Énéide. T. Maretić isto dodaje iscrpni komentar svome prevodu »Eneide«.

Vergilije je za latinsko pjesništvo kao Ciceron za latinsku prozu (vele Lallier i Lantoine). I zaista, Vergilije dotjerava stih do savršenstva. Prije njega, latinska je pjesma samo tražila putove, naslućivala oblike i smjerove.

Jedni, kao Terencije i Katul, nasljedujući Grke, uzimali su teme dosta tuđe rimskom mentalitetu; drugi — Akcije i Lucilije — koji su bili »nacionalni puritanci«, često bijahu stilski nedotjerani . . . Livije Andronik, tragik, prevodilac »Odiseje«[16]) — bio je i suviše neoriginalan imitator i versifikator; Ennius (Ennije) —(235—169 g.) autor »Anala« davao je Rimljanima doduše sav skup njihovih vjerovanja u obliku epa, mislio je da u njemu pjeva duh Homerov — stvarno bijaše više kao neki kronist koji je bilježio samo postojeće legende i fakta bližeg mu doba; kakogod njegove »Annales« bili solidan rad i impozantno djelo latinskog pjesništva prije Vergilija, ipak su daleko od savršenstva.

. . . S pojavom pak Vergilijevom dobili su Rimljani djelo gdje, uz sav skup njihovih tradicija i uspomena — kao i kod Enija, — imađahu svu eleganciju grčke poezije koja je mogla zadovoljiti i najprofinjeniji ukus toga doba. Sav kompleks grčkih i talijanskih legenda, sav Homerički materijal, svi najsjajniji događaji iz rimske povijesti, junaci iz Ilijade i stari kraljevi Etrurije i Laciuma — sve i svi su se sastali na stranicama Eneide, uz dodatak helenske mitologije i potankosti starorimskog kulta. Vergilije, pravi enciklopedist svojega doba, sve je poznavao, iskoristio je sve, da stvori impozantnu cjelinu. Uz to nesumnjivi dar pjesnika, prokušan i u »Eklogama« i u »Georgikama«, obasjava djelo sjajem ogromnog talenta koji je imao vanrednu sposobnost kombiniranja, tako da bi na kraju krajeva ostalo da se vidi samo nesumnjivo savršenstvo poezije . . .

Da se potsjetimo na sadržaj Eneide! Ona se sastoji od 12 pjevanja, koja se mogu podijeliti na dva dijela — ono o lutanju Enejevu[17]) (kao Odiseja!) i ono o borbama u Laciju — (poput Ilijade). Prvi dio ima šest pjevanja, drugi isto šest.

U prvom pjevanju mi vidimo Eneja, kako odlazi sa Sicilije, pri čem mu Junona smeta a Venera po-

16) U godini 240 Livije Andronik, Grk iz Tarenta, prvi put izvede u Rimu na lat. jez. tragediju. On ih je napisao više, sve na grčke teme (Ahilo, Aiaks, Trojanski konj i t. d., svega devet. Isti je preveo »Odiseju«, prvi put latinskim heksametrima). (»Iliadu« je međutim preveo Hrvat R. Kunić u XVIII stoljeću).

17) Enej (Aeneas), sin Anchisa i Afrodite, nećak Prijamov, ima sina Ascanija; s njima obojicom spasava se s pomoću majke Venere i Hermesa. Žena Enejeva Kreuza, kći Prijamova, pogine u Troji.

VLADISLAV SKOCZYLAS: GÓRALI

maže. Da ih spase, Venera baca lađe k obalama Afrike, pred dvorove buduće Kartage, gdje kraljica Didona traži od Eneja da on ispriča pad Troje. Eneja ispunja tu želju, i počne pripovijedati:

> ... Conticuere omnes intentique ora tenebant.
> Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
> »Infandum, regina, jubes renovare dolorem
> Troianum ut opet et lamentabile regnum
> eruerint Danai...«

Ovo je početak drugog pjevanja koje opisuje znameniti incident s trojanskim konjem i onda pad Troje. Mi vidimo Kasandru, uhvaćenu kod žrtvenika Atenina, Prijama s porodicom, ubijene usred hrama, čitavu Troju koja izgara i propada. Eneju spasava Afrodita u momentu kad je htio napasti Helenu, glavni uzrok Trojanske nesreće... Ona mu pokazuje, kako se čitav Olmp srdi na Trojance.

U trećem pjevanju vidimo lutanje Enejevo. Među ostalim dolazi u Epir, gdje vidi Andromahu; razgovor s njom je dirljiv: ona kao da predaje blagoslov i prava nasljeđa bratu svog pokojnog supruga Eneji i njegovu sinu Askaniju, u kojem vidi sliku *i priliku svoga Astianaksa*... Eneja onda napušta Epirske obale i putuje dalje: u Siciliju, u Kartagu.

U četvrtom pjevanju mi vidimo ljubav Didone prema Eneji. Vergilije je našao na svojoj paleti bezbroj nijansa da opiše ovu ljubav i njena razočaranja: ništa se ne može uporediti s onom dubokom dramatskom analizom osjećaja koje doživljava kraljica, želeći zadržati ljubljenog čovjeka, koga sudbina kreće od njena doma u neizvjesnu budućnost; pjesnik prikazuje njezine napore; ali on ostaje nepristupan svemu tome, jer ga sudbina vuče.

Najstrahovitiji i najdramatičniji prizor, kad Didona izgara na lomači i proročanski nagoviješta budući sukob Rima i Kartage, Hanibala i Scipiona...

A Eneja izdaleka s lađe vidi plamen njene lomače... U petom pjevanju Eneja daje posljednju

Od sedme knjige vidimo novu »Ilijadu«. Ovdje je prikazana borba, koju Eneja vodi protiv Turna i počast svom umrlom ocu Anhizu.[18]) Ovdje ima dosta sličnosti s opisom sahrane Hektorove u XXIII. pjevanju Ilijade, ali Vergilije unosi i ovdje mnogo svojega, rimskoga, kako u opisu rituala, tako i u načinu prikazivanja...

Onda vidimo čudne prizore: Enej dolazi Kumskoj Sibili koja mu pokazuje sjenu oca u podzemnom carstvu, kuda ona vodi Eneja.[19])

Opis podzemnog carstva, Homerov i Vergilijev, u VI. pjevanju Eneide, silno se razlikuju. Dok Homer, primitivac, ne vidi nego Pakao, gdje živu »Prikaze umornih ljudi« — kod Vergilija već imamo nalik

[18]) *Montaigne* smatra V pjevanje najsavršenijim po konstrukciji u čitavoj Eneidi.

[19]) Ovaj je momenat i poslužio motivacijom Danteu za čitavu konstrukciju njegove »Divine Commedije«.

na kršćanske pojmove: Tartar, mjesto patnje, i Elizejske Poljane, mjesto blaženstva:

> . . . Largior nic campos aether et lumina vestit
> Purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.[20])

Prikazuje suđenje duša, nešto poput rimskog tribunala: Eneja vidi samo sjenu svoga oca, mnogih drugih junaka rimskih i nedavno umrlu Didonu . . .

Ovo šesto pjevanje zbilja nas upućuje u onaj ciklus ideja koji je vladao umovima Augustova doba. Sasvim je očito da pitagorejske i stoičke nazore o donjem svijetu i o moralnom redu nagrade i kazne sačinjaju ogroman korak naprijed naprama primitivnim Homeričkim shvatanjima. Od tih nazora upravo je jedan korak primanju kršćanskog nauka, dolazak koji Vergilije naslućuje i u IV. eklogi i na nekim recima V. i VI. pjevanja Eneide.

*

Od sedme knjige vidimo novu »Ilijadu«. Ovdje je prikazana borba, koju Eneja vodi protiv Turna i Latina, sve do momenta, dok ne uzme za ženu kćerku kralja Latina. Od toga braka nastaje miješana generacija Trojanaca i Latina — kasniji Rimljani. Od Jula će ravno nastati porodica Julijeva u koju pripada i G. Julije Cezar. Tako se veličina Rima veže s veličinom Julijevaca.

I u ovim knjigama (koje kritika smatra za umjetnički manje vrijedne od prvih šest) — ima mnogo nezaboravnih i snažnih slika. Naročito se ističe posjeta Enejeva na obale Tibra, u budući Rim. Kralj Evandar pokazuje u proročanskom zanosu budući sjaj carskog Rima . . .[21]) U istom pjevanju vidimo prikaz bitke kod Akcija i pobjedu Oktavijana nad mornaricom Antonija i Kleopatre i triumf Oktavijanov u Rimu.

Svršava se Eneida prikazom dvobora Eneja s kraljem Rufula, Turnom, koji podleže Eneji i daje mu mogućnost da konačno zavlada zemljom.

> . . . hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
> fervidus. Ast illi sovuntur frigore membra
> vitaque gemitu fugit indignata sub umbras.

Na tome se i svršava Eneida.[22])

*

Ovako dakle izgleda Eneida. Utvrđeno je mišljenje, da je ona ipak inferiornija od Homerovih spjevova. Je li to baš sasvim tako?

Po našem mišljenju, kad se govori o superiornosti, odnosno inferiornosti nekog djela, treba najprije strogo ograničiti sud: uspoređivati se smiju samo djela zbilja umjetnička i umjetna. Prirodne tvorevine i proizvodi narodnog pjesništva ne mogu ići ovdje u obzir. Dakako da će prirodni zalaz sunca više zadovoljiti naš osjećaj, ako tražimo baš neposredni utisak. Isto tako je prirodno, da će pjesma iz ciklusa narodnih pjesama biti bliža neposrednom izvoru svake umjetnosti — životu kao takvom. Ali kod svih naroda i u svim vjekovima imamo i djela kojih je vrijednost u vještom prilagođivanju pučkom shvaćanju. Čak, naprotiv, smatra se vrlinom pisca, ako se zna što više približiti svom izvoru ; sad kod nas se traži čak i rasnost djela, t. j. traži se da pjesnik očituje one osobine rasne, etničke psihe koje su svojina samo ove, date, etničke cjeline. Ako tako stoji s time, onda će i naš stav naprama relativnoj vrijednosti Vergilija i Homera biti znatno variran.

Ta Homer je (živio ili ne živio on kao čovjek) ništa drugo nego sakupljač pučkih tvorevina, neki antikni Vuk Karadžić ili Runeberg.[23]) Njegovo nadahnuće je nadahnuće starogrčkog puka isto, kao u zbirkama Kačić Miošićevoj i Karadžićevoj ličnost sakupljača i interpretatora igra sasvim sporednu ulogu.

Homer je dakle ništa drugo do li grčki narod. Drugo je Vergilije. U poredbi s nekim Livijem Andronikom ili Enijem — on je svakako manji imititor, već i formalno. Ali malo je toga. On je, van sumnje, pjesnik prvoga reda, i to baš tamo gdje mu Homer nije služio uzorom.

To su, u prvu ruku, njegovi nezaboravni *prizori čistolatinskih običaja i obreda* u sceni sahrane Anhizove i drugih; u drugu — njegov patriotizam *rimski, svijesni osjećaj kulturnog čovjeka, promišljeno rodoljublje i ushit pred veličjem Rimske države.*

Toga nema kod Homera. Njegov Panhelenski osjećaj samo je instinktivan. Tako je mislio puk, tako je i odraženo u pjesmama.

Treće — *vanredno prikazivanje duševnih pokreta čovjekovih.* Kod Homera pak svaki se osjećaj svodi na *primitivnost.* Uza svu dirljivost oproštaja Hektorova s Andromahom, prizora u šatoru Ahilovu, kad Prijam moli za tijelo sina — ipak se osjeća *pjesnik primitivac.* Didonina neutoljena strast; njezina tuga za Enejem koji odlazi, njezin dijalog sa sestrom Anom — to su osjećaji rafinirani, prema tome dublji i dirljivi za nas . . . Tu je Vergilije na vrhuncu svoje stvaralačke moći.

Proći će i još dvije hiljade godina — njegova Didona će živjeti, kako živi vječiti čovjekov osjećaj. A

> . . . Anhiz, kad ugleda, gdje mu po travi u susret Eneja
> dolazi, veseo starac kad obje raširi ruke,
> suze mu obliju lica . . .

i dalje riječi Enejeve:

> . . . »Desnicu daj mi,
>
> oče, u desnicu moju, ne krati grliti sebe«
> Obilnim suzama pri tim riječima nakvasi lica;
> tri puta ocu vrat obujmiti rukama htjede,
> no prazno uhvaćen lik se iz ruku izvine triput
> laganom vjetru sličan i krilatom presličan sanku . . .

20) »Aeneis« V, 211—212.

21) VIII pjevanje.

22) Među Vergilijeva djela idu još 5 manjih pjesama (Culex, Ciris, Moretum, Copa i Catalecta). One izgledaju kao da su apokritički ulomci »Georgica«, i nemaju većeg značenja.

23) Pjesnik koji je sredio finsku »Kalevalu«.

onaj prizor u podzemnom carstvu, kad Enej razgovara sa sjenom očevom?[24])

I napokon četvrto: mi smo zaveli razliku o shvatanju pojma *o krivnji i o kazni* na onome *svijetu*. Pakao Homerov i podzemno carstvo Vergilijevo — to su principijelno različite stvari... *Mi smo sada bliži Vergilijanskomu shvaćanju,* već za to jer je ono *moralno opravdanije*. Od njega je jedan korak *kršćanskoj dogmi o zadnjem sudu i uopće* k našim eshatološkim shvatanjima.

Takav je Vergilijev značaj, kako se vidi iz Eneide. Sada nam ostaje samo letimično spomenuti o tome, kakvu je sudbinu doživio Vergilije u srednjem vijeku i u naše doba.

VI. VERGILIJE U POSLIJE-RIMSKOM SVIJETU

Quella fabricata e lunga strada
che di Virgilio fa parlare assai
(Uberti. Dittamonda, III, cap. I, v. 5.)

Da je Vergilije bio mnogo čitan i komentiran u srednjem vijeku — to je opće poznata stvar. Teolozi (Laktancije i Sv. Augustin) držali su ga *prorokom* na osnovu IV. ekloge i drugih mjesta. Ali je ipak lik pjesnikov dobio u srednjem vijeku nekakvo čudno obilježje: on je naime *ostao u svijesti srednjovječnih naroda kao nekakav vrač, čarobnjak*[25]) ili nešto slično.

Nas bi predaleko zavelo nabrajanje, čak i letimično, svakovrsnih refleksa Vergilijanskih u pučkom i umjetničkom pjesništvu srednjeg vijeka. Dosta je da spomenemo, da je uz svako mjesto boravka pjesnikova vezano više legenda: uz Mantuu, Napulj, Brindizi i t. d. Dosta je da spomenemo t. zv. Sortes Vergilianae, t. j. neku vrstu gatanja po Eneidi...

Vrhunac pak glorifikacije postizava pjesnik u Božanstvenoj Komediji Danteovoj. On istupa u ulozi vodića po podzemnom carstvu i čistilištu. Samo u Raj ne može, jer, konačno, nije kršten... Svakako Dante, na taj način, sam sebe nadovezuje na Vergilijevu Muzu... Ali ne samo kao Talijana,[26]) nego kod pjesnika čitavog svijeta vidimo reflekse Vergilijanske...

Nas dabome mora najprije interesirati, kako stvar stoji kod Slavena.

Kod Hrvata prevodili su ga XVII—XVIII vijeka do danas vrlo mnogi pisci; najznačajniji su među njima Ivan Tazlinger Zanotti iz Dubrovnika, Luka de Bona, Đuro Hiđa — isto Dubrovčanin, F. Ks. Koritić-Mrazovečki, Zagrepčanin, i Šimun Palatin (Gradišće — Burgenland).

U novije doba su prevodili ponešto iz Vergilija S. Buzolić, Josip Perić, iz Zadra, Dr. Kišpatić, iz Osijeka i — prvi među svima T. Maretić. Njegov prevod Eneide pripada među najpreciznije na svijetu, ako, možda i nije među najglazbenijim. Svakako Južni Slaveni imaju posve dostojnu interpretaciju i prijevod Vergilijev. Nažalost »Bucolica« i »Georgica« nisu štampana, premda je T. Maretić spremio istodobno s Eneidom i prijevod ovih spjevova...

SREDNJEVJEKOVNA ILUSTRACIJA VERGILIJEVIH „BUCOLICA" IZ G. 1516.

Refleks pak Vergilijanski vidimo još od XV i XVI vijeka. Tako su Đ. Šižgorić, Z. Bunić, Marko Marulić u mnogočemu vezani na Vergilija, onda S. Bulić — Kotoranin, D. Benešić, S. Flavius Ebovensis, — i napokon (iz XVII i XVIII vjeka) P. Palikuća, N. Gradić i B. Rogačić, V. Petrović, R. Kunić, B. Zamanja, Dj. Ferić, I. Resti, B. Stay i M. F. Goljuf. Nisu bez utjecaja Vergilijeva i Zoranić, Gundulić, Karnarutić; onda Petar Zrinjski, Palmotić. Mogli bi se naći tragova toga i kod Iv. Mažuranića itd.[27])

---

24) Citiram po *Maretićevu* prevodu.

25) Vidi Comparetti: Vergil im Mittelalter (prev. Dütschke). Osim toga pregledan članak »Vergilius der Zauberer« u Konv. Lexik. Meyrovom, svez. XX.

26) Koji, uostalom uopće pretjeravaju u svojatanju Vergilija: proslava 2000 godišnjice pjesnika prošla je u vrlo šovenskom duhu, gdje je bio i previše naglašavan tobože nacionalni momenat. Čak i poštanske marke Vergilijeve puštene su u

27) Imena pjesnika citiram prema referatu prof. Vladoja Dukata u sjednici Akademije (28. II. 1931.) po »Hrv. Straži«, od 3. ožujka o. g.).

Kod Rusa i Ukrajinaca Vergilije isto ima bezbroj refleksa. Kao najznačajniju mogu navesti tu okolnost, da je početak ukrajinskog pjesništva obilježen šaljivom imitacijom »Eneide« (»Eneida perelycovannaja« — od Kotljarevskoga). U toj pjesmi Eneida i njegovi junaci istupaju kao pravi — pravcati kozaci, s njihovim »bandurama« (glazbalo) i lulama.[28])

U ruskom pjesništvu prevodi su Vergilija mnogi. Žukovski je dao vanredan prijevod priče o padu Troje, i neke druge ulomke. Zatim marljivi profesor Šeršenević iz Kazana preveo čitavu Eneidu i nešto iz Ekloga i Georgika. Onda pjesnik Fet (Foeth) nanovo prevede Eneidu i kao vrhunac svega, slavni simbolist Valerije Brjusov dao je 1907. godine najsavršeniji i sasvim kongenijalan prijevod, istog spjeva u kojem je, kako sam priznaje, sačuvao sve retke svojih pretšasnika, koji su bili dobri . . .

Kod Čeha i Poljaka isto je bilo i prijevoda i refleksa Vergilijevih.

Od ostalih naroda, nema, čini se nijednog koji ne bi imao prijevoda ili imitacija Vergilijevih.

Nijemci, na pr., imaju prijevod Vossov u heksametrima, Francuzi — nekoliko pokušaja (najbolji je Delilleov). Nažalost francuski prijevodi nipošto ne zadovoljavaju, jer su u aleksandrincu, s rimama, što, dakako savršeno remeti osjećaj klasicizma. Evo pri-primjera:

Mais l'Inde et ses forêts et leur riche trésor
Et le Gange, et l'Hermus qui roule un limon d'or,
Et les riches parfums, que l'Arabie exhale
A l'antique Ausonie ont-ils rien qui s'égale?

(Delilleov prijevod pohvale Italiji Georgica IV.)

naprama originalu:

Sed neque Medorum silvae ditissima terra
Nec pulcher Ganges, atque auro surbibus Hermus
Laudibus Italiae certent, non Bactra, neque Indi . . .

Svakako bi heksametar jedini odgovarao redu Vergilijevih misli . . .

Dakle, Vergilije je prestao biti svojinom antiknih Rimljana ili bilo koga: on je, već po broju prijevoda i refleksa, postao svojinom čovječanstva . . .

[28]) Još je interesantniji geografsko-nomenklaturni refleks Eneide u Rusiji: poslije seobe zaporožaca na Kulen, jedan od centara novog Zaporožja u novonastaloj zemlji kubanskog kozaštva prozvan je po prvim slovima Eneide: to je sadašnji grad Armavir (umque cano!)

VII KONTINUITET KULTURE — MISAO VERGILIJANSKA.

Domine, refugium factus es nobis
a generatione in generationem . . .
Psal. LXXXIX—I.

U čemu je dakle veličina pjesnika, čiji »bimillennium« slavi čitav svijet?

Evo kako bi se to dalo formulirati:

On je savršen glazbenik u stihu. Njegove su melodije nezaboravne.

On je poznavalac najintimnijih dubina čovjekove duše. Ne ograničava se na slikanje konvencionalnih ljusaka, nego vidi i ljudsko u njima. Njegov lik Didone — vječit je.

On je začetnik čitavog pokreta, bio taj pokret nazvat »renesansom ili pseudoklasicizmom«. I pri tome sjajan začetnik.

On je dubok mislilac i filozof, koji se u svojim zaključcima približava kršćanskim nazorima, a u IV. eklogi diže se do prave proročanske napetosti.

On je — i to je momentano najglavnije — shvatio smisao *kontinuiteta kulture* i naglašavao *općeljudskost,* do potpunog shvatanja do kojega mi tek sada dolazimo, pritom s pomoću golemog iskustva i savršenog morala kršćanstva, — a koju kod Vergilija vidimo, kako se spontano objavljuje.

Tome kontinuitetu baš i jest posvećena Eneida: iz Male Azije donosi Eneja penate svoje, svoj amanet, kroz patnje i opasnosti, u Italiji, gdje će Rim postati dugogodišnjim središtem opće kulture. On, Vergilije, sav je u ovom osjećaju *kontinuiteta. To mu i daje onu veličanstvenu značajku.* Rim je odigrao, posredstvom Vergilija ulogu posrednika među Anikom (Grčkom) i našim (kršćanskim) svijetom. Srednjevjekovni su pjesnici crpli iz Vergilijeva izvora mjesto da crpe ravno od Grka . . .

»Sans doute« — vele autori jedne francuske rasprave — »la part à Homère est plus belle; parceque la gloire de Virgile est plus particulièrement chère aux lettrés, ce n'est pas une raison pour la déprecier.«

Zato upravo mi, intelektuaci, čitavog svijeta, i slavimo Vergilijevu drugu hiljadugodišnjicu.

P R E G L E D

JULIEN GREEN I NJEGOVI ROMANI

René Lalou s jednoga stanovišta opravdano stavlja Juliena Greena pokraj G. Bernanosa. Istina, Bernanos je malo stariji, ali to ništa ne čini. Jer kakogod je Bernanos stekao svoj literarni renome, isto tako i čini se, još lakše i brže, dobio ga je još mladi tridesetgodišnji Green sa svoja tri romana: *Mont-Cinère, Adrienne Mesurat, Léviathan.*[1] Zgodno je rekao Edm. Jaloux da su Greenova dva prva romana, k tomu posebno treći, Léviathan, učinili njega, koji je još jače veoma mlad bio nepoznat, jednim od najvećih suvremenih pisaca romana. A da je Green danas mnogo en vogue kod čitalačke publike, o tom ne treba puno govoriti. Dovoljno je sumarno pregledati što je 1929., prilikom izlaska njegova Levijatana, pisala sva pariska velika i druga štampa, kao i neki provincijalni dnevnici. Bez sumnje da J. Green svojim talentom, iako mlad, zauzima kao romancier jedno od najodličnijih mjesta u suvremenoj francuskoj književnosti.

Rodio se 1900. god. u Parizu. Roditelji su mu Amerićani. U Parizu je odgojen, i tu je svršio srednju školu. Za rata se javio kao dobrovoljac kod francuskog topništva. Iza toga, 1919. g., ide u Ameriku gdje ostane na sveučilištu (u Virginiji) sve do 1922. Za praznika bi boravio kod roditelja, nedaleko Washingtona. Tako se 1922. vrati u Francusku, i sve do danas živi u Parizu.

Iznijećemo kratki sadržaj svakog romana, ne da bi se tim stvorila jasna slika o njima — to je u ovom slučaju nemoguće, jer takav je njihov genre — nego ovo će resumiranje poslužiti samo za lakšu analizu.

Mont-Cinère je roman iz života jedne američke metodističke, moralno rastrojene obitelji. Mala bi Kate Elliot, još kao dijete kod svojih roditelja, plakala kad bi morala na majčinu zapovijed zamijeniti svoju staru i istrošenu haljinicu novom. I to obilježje očitovalo se poslije na njoj do iznakaženosti. Nakon smrti svog mužá, Stephena Fletchera, ona, sada Mrs Kate Fletchen, provodi čudan život u Mont-Cinère zajedno sa svojom bolesnom majkom, koja je došla da tu proživi svoje zadnje dane, i kćerkom Emilyjom. Iz bojazni pred najmanjim troškom Mrs Fletcher potajno mrzi svoju bolesnu majku, Mrs Elliot. Bez osjećaja i bez ljubavi je prema svojoj rođenoj kćeri Emilyji. U takvoj sredini, među svojom majkom koja duševno boluje od strasti škrtosti, i među svojom fizički bolesnom bakom, mala Emily ostaje skoro bez ikakva odgoja, poduke, obrazovanja i ljepote, te tako u osamljenosti tužno provodi svoje djetinstvo. Njoj su odvratne i mati i baka. Ali ona ipak, računajući s tim da će je konačno zapasti gospodstvo u Mont-Cinère, pristaje uz baku, jer zna da ni sâma Mr Elliot nije zadovoljna sa svojom kćerju. Sve promjene ništa ne djeluju na gospođu Fletcher. Ona samo zna za novac. Skoro uvijek kad govori sa *treba* ili drugim kojim izrazom koji označuje neku potrebu. Po najvećoj studeni ona trlja rukama i brzim korakom hoda po sobi, samo da ne mora ložiti vatre i trošiti drva. Prodaje pokućtvo i srebrninu, da može što više nagomilati novca. Dok je tim mlada Emily, koja je vječito opsjednuta idejom svoga budućeg gospodstva u Mont-Cinère, do dna duše revoltirana. Kad se Emily jednog dana vrati s poslom od svoje prijateljice, Miss Easting, zateče kod kuće svoju baku, staru gospođu Elliot, mrtvu. Mrs Fletcher ju je po svoj prilici otrovala, da bi se riješila i onog vrlo malenog troška što ga je izdavala za svoju bolesnu majku. Smrt stare gospođe Elliot puno je pridonijela naglim promjenama u Mont-Cinère.. Emily se udala, po nagovoru gospođice Easting, za susjeda i farmera Franka W. Stevensa. No ona upravo i ne zna što je ženidba, i koja joj je svrha. Ona Franka dovodi samo s mišlju da će je on zaštititi pred materinom surovošću, i da će joj pomoći da se što prije domogne posjeda i vlasništva Mont-Cinère. U svojoj naivnosti nije ni slutila da je sebi dovela gospodara. Kasnije Frank dovede tu iz sirotišta svoje dijete, malu Lauru, koja mu je ostala od prve žene. Međutim već odavno je Mrs Fletcher prestala plaćati troškove, i sve se uzimalo na kredit. Naskoro su izdaci toliko narasli da trgovci nijesu više htjeli davati na račun. Emily traži od matere, da izvadi iz banke novca da isplate dugove. Mati odrešito odbija. Kći je potjera iz kuće. Tada dođe do sukoba između Franka i Emilyje, i zamalo da ona nije ubila malu i nejaku Lauru. Bjesneći do ludosti mlada žena potpaljuje kuću, i zajedno s njom izgori.

I *Adrienne Mesurat* spada u istu kategoriju. Radnja se romana događa u okviru provincijskog mjesta u Francuskoj — u mjestancu La Tour l'Evêque, u vili Charmes. Tu stanuje otac, bivši profesor crtanja, s dvjema kćerima: Germaine i Adrienne. Germaine je boležljiva. Mlađa i lijepa Adrienne jadno i tužno provodi mladost među starim Mesuratom i dosadnom Germaine koja potajno zavidi sestri na zdravlju i ljepoti. Stoga Germaine nastoji ocrniti sestru kod oca. A stari Mesurat je sa svojim zahtjevima jedan čudak. On, nekoć profesor, i sada tjera onu svoju školsku disciplinu. Samo jedan izostanak slabe Germaine od zajedničkog objeda njega bi uznemirivao do smiješnosti, kao da se zemlja počela okretati u protivnom smjeru. Obadvije sestre trpe radi toga. Jednom se prilikom osamnaestgodišnja Adrienne razmiti na putu s doktorom koji je slučajno pogleda. Adrienne je zaljubljena. Do vile Charmes nalazi se vila Louise gdje se nastanio doktor. Stoga, da može gledati prozore njegove vile, Adrienne ilazi redovito na šetnju u okolinu. A kad Germaine ne bi bila u svojoj sobi, Adrienne bi se tamo zatvorila i nepomično buljila u prozore vile Louise. Ne znajući kako bi upriličila sastanak s doktorom, Adrienne hotimično rani ruku misleći — toliko je bila naivna — da će joj tada morati doktor doći. Germaine prozre sestrinu namjeru. To joj je upravo dobro došlo, jer je bila odlučila pobjeći kudgod u Pariz iz očinskog doma gdje joj je, radi očeve čudnosti, život postao nepodnošljiv. Tim zasjeni oči starom Mesuratu, a osigura svoj bijeg, i u zoru je nestane iz vile Charmes. Sutradan Mesurat ljut na Adriennu radi pričanja Germaine, k tomu još kad je doznao za bijeg ove, sav bijesan strese vatru na jadnu Adrienne predbacujući joj ljubav prema doktoru i štoviše udari je. Čuvši spominjanje doktorova imena, ona se razgnjevi i gurne staroga, i Mesurat padne sa stepenica drugoga sprata, ubije se, i tako svrši. Policeman konstatira prosti incidenat. Sluškinja vile Charmes, a i gđa Legras, vječna intrigantkinja, drže, svaka za se, da je

---

[1] Sva tri su izašla kod Plona: prvi 1926., u kolekciji Aubier, na 301 str., cij. 12. fr.; drugi 1927., na 355 str., cij. 15 fr.; treći 1929., na 345 str., cij. 12 fr.; ova dva zadnja u kolekciji Roseau d'or. Adrienee Mesurat je nagrađen od Francuske akademije.

Adrienne tomu kriva. Bijedna Adrienne bojeći se da je vlasti ne zatvore, ne zbog samog zločinstva, hoće da nekud izbjegne, pobjegne, neprestano luta... Iz dana u dan ona luta po okolini bez ikakva cilja, piše doktoru anonimno pismo i tu mu iskazuje svoju ljubav. Međutim liječnik nije ni vidio tog pisma. Adrienne se vraća u Charmes, posvadi se s doktorovom sestrom upravo radi pisma. Mme Legras neprestano spletkari i, na dosta čudan način, okrade Adriennu. Konačno, kad je već jednom Adrienne uspjela da se sastane s doktorom, ona mu očituje svoju ljubav i ujedno prizna očevo ubistvo, Doktor odbija njezinu ljubav. Tim Adrienne ostaje uznemirena do ludila.

Pisac je i *Léviathana* smjestio u jedan pokrajinski gradić u blizini Pariza. Guéret, oženjen čovjek, snažna izgleda, malo poguren — kao da se stidio svoga snažnog izgleda i visine — instruktor je malog Andréja iz bogate obitelji Grosgeorge. U restoranu gospođe Londe služi mlada i lijepa Angèle; ona osvoji Guéretovo srce. Ali taj isti Guéret koji se par puta s njom sastao, i koji joj pokloni i prsten što ga je ukrao od svoje žene, isti on još nije upravo znao šta je Angèle gđi. Londe, i kakvu ona ulogu ima u gostionici Londe. Istom kad je to doznao — Angèle je naime tamo trebala da što više posjetilaca, i to stalnih, privuče u gostionu gđe. Londe, a to je Angèle svojom okretnošću i ljepotom zaista i činila, i mnogim bila na srcu — Guèret je odmah planuo. Na prvom slijedećem sastanku iznakazi on i mnogo rana zadadne nesretnoj Angèle. Jadnica morala je vrlo dugo vremena ležati i, što je najtragičnije, izgubila je svoju prijašnju ljepotu radi čega je gostiona Londe sve više gubila svoje goste, a sama Angèle je tim bila izgubila i svoj kruh. Guéret iza toga svog nastupa ludosti, moralne abnormalnosti, krijući se i povlačeći se po okolici ubija jednog starca, po svoj prilici ratnog invalida, i to skoro bez ikakva razloga. Njegove misli neprestano zaokuplja Angèle; i stoga on, premda zna da su sve novine pisale o ta dva zločina, i da su vlasti u potrazi za krivcem, on se ipak neprestano po okolišnim šumama vješto sakriva, ili radije ne sakriva se, nego se skoro potpuno slobodno potuca po okolini. Za svog lutanja on se namjeri jednom na Angèle, očituje joj svoju ljubav. A ona sad, bez prijašnje ljepote, bez mjesta, bez materijalnih sredstava za koja se bila utekla Evi Grosgeorge a ona ju iz čudna razloga odbila, sad se Angèle utječe zaštiti snažnoga Guéreta. Ovaj obećaje pomoć, ona pristaje da zajedno pobjegnu iz Lorgesa. Zatim se Guéret utječe Evi Grosgeorge, i zbog toga dolazi joj jedne večeri u vilu Mon idée. Eva ga primi, obeća pomoć, i zaključa u jednu sobu. No Guéret prekasno uviđa da je pao u zamku. Ta čudnovata Grosgeorge, koja ipak osjeća isprva ljubav prema Guéretu, kad uvidi da on još ljubi Angèle, ona poslije šalje po žandarme i prijavljuje ga. A Guéret doznavši za to bijesan je kao ranjena neman, prijeti se staroj Grosgeorge, ako mu ne dadne na vrijeme ključeve. Međutim ona je ključeve bila još prije bacila kroz prozor u dvorište. Mala Fernande, koja je sada u gostioni Londe na mjestu Angèle, i koja je došla na nalog Angèle u dvorište gdje su bili bačeni ključevi, ona viče Guéretu da bi se što prije spasao, jer će u čas doći žandarmi da ga uhvate. Guéret pokuša odvaliti vrata, ali ne ide; nato čuje prasak u sobi: Eva Grosgeorge se prostrijelila i zove ga da joj dokonča.

U ova svoja tri romana Green je pred nas iznio isključivo psihopatološke, iznakažene tipove — prave moralne prikaze, ili bolje da kažemo — a pisac nas je na neki način na to ovlastio davši ime romanu Levijatan — on je pred nas iznio nesamo jednoga Levijatana već čitavu seriju levijatana. I zaista takva su, više manje, sva njegova lica: gđa. Fletcher, Emily, Germaine, Adrienne, gđa. Londe, Guéret, Eva Grosgeorge. Čitav taj red ili su luđaci, ili poluluđaci, ili barem kandidati za luđake. Gđu. Fletcher stalno apsorbira ona »auri sacra fames«. I ta gnusna glad za novcem nju lišava i najprimitivnijeg osjećaja, osjećaja materinske ljubavi. Svaku će ona neugodnost pretrpjeti za ljubav novca: nosiće najprljavije i najprostije haljine, trošiće što lošije jelo, i konačno radije će i seliti iz Mont-Cinère, samo da ne mora vaditi od pohranjene svote u banci. Emily želeći — vječno je tim opsjednuta — da što prije dobije za vlasništvo Mont-Cinère udaje se, misleći tako ostvariti želju, a da ne zna ni šta je brak ni radi čega se sklapa; dok napokon, ne ostvarivši ni tim svoju namjeru, ne izgori zajedno s kućom. Pa znatiželjna Londe: sve hoće da zna, i kad tomu ne može udovoljiti, tad je ona kao da stoji na iglama — upravo pobuđuje na smijeh. U tom pogledu majstorski je otsjek gdje šutljivi i povučeni Guéret dolazi u gostionicu, a gđa. Londe se izjeda sa radoznalosti, na svaki način pita, propituje, hoće da dozna kako se zove taj čudni i šutljivi gospodin — a on samo šuti. Takva je i Adrienne sa svojom ljubavlju; nju obuzima neka vrst ludila kad joj doktor odbija ljubav. Isti je slučaj s Guéretom; i on je tip zločinca kao i gđa. Fletcher koja je otrovala svoju majku, kao Adrienne s ubistvom svog oca. Taj Guéret u nastupu svoje abnormalnosti ubija nevoljnog starca invalida. Ništa za njima ne zaostaje ni Eva Grosgeorge koja se prostrijeli za nešto potenciranog ekscesa svoje čudnosti. Svi su ovi luđaci sa zločinačke klupe, jer oni nijesu luđaci poput onih što se nalaze u Stenjevcu, već utoliko su luđaci što ih njihove strasti ovladavaju u tolikoj mjeri da su lišeni svakog psihičkog života — strast bićem apsolutno vlada, a to je negacija slobodne volje, tu nema razuma, i stoga ih s potpunim pravom stavljamo u kategoriju luđaka.

Mrs. Fletcher, tip škrtosti, sjeća nas Harpagona u Molièreovu *Avare;* ili možebiti prije staroga Grandeta iz Balzacove *Eugénie Grandet.* Ali dok Molière uza svu svoju tendencioznost čuva netaknute prirodne granice, Balzac ih počesto prelazi; ali Green i Balzaca, čini se, mjestimice u tom nadilazi. Balzac ide rado u prošlost, s najvećom skrupuloznošću ispituje najmanje detalje, a Green, kako je sam izjavio, voli i riše suvremeni život, ali ne stavlja ga ondje gdje bi on mogao, — konkretno Pariz, — i najneznatnije potankosti upisati, i to bez ikakva predistraživanja — već nasuprot on najradije smješta svoje romane, kako se vidjelo, u provincijske gradiće, u njemu nepoznata mjesta; on izbjegava sve što mu je svakodnevno, preveć blizu i previše poznato. Ličnost Guéretova sa svojom čudnošću i, istovremeno, užasnošću potsjeća nas, osobito kad na pravdi ubija jadnog invalida, mnogih užasa u Poeovim *Tales of Mystery.* Green ipak ne uzima nikakva uzora; on je potpuno samostalan, samonikao. I ta njegova originalnost dolazi, radije ekscedira, dotle da jedan kritik kaže, i s pravom, da bi bilo potrebno prilikom čitanja Greenovih romana pogledati normalnu koncepciju romana. No kad ih je već autor nazvao romanima, nek tako i ostanu. U Greena je razvijanje radnje neobično. Ono je u prvom romanu, Mont-Cinère, bačeno na kraj gdje nastupa filmskom brzinom, dok u prvom i većem dijelu pisac opisuje, upravo sporošću i minucioznošću filigranskog rada, samo karakter gđe. Fletcher i, nešto, u koliko je to u spoju s njom, njezin milieu. Germaine u drugom romanu zauzima isprva glavno mjesto dok ga posve ne ustupi sestri Adrienne. U Levijatainu je spočetka gđa. Londe, slično Mrs. Fletcher u

prvom, u najtanje potankosti ocrtana, a pošto je stalno zauzimala pozornicu polako je napusti, pri kraju već Eva Grosgeorge ima glavnu ulogu. I baš iz ovakvih peripetija i najmanje očekivanih svršetaka da se naslutiti da pisac pri kompoziciji ne radi po jednom unaprijed postavljenom nacrtu. A to je mišljenje i sam pisac potvrdio, izjavljujući, prilikom jednog intervjua. Fréd. Lefèvreu: »Najprije sam dosta razborito postavio plan. Ali naskoro sam ga napustio. Treba da pronalazim postepeno i da pišem bez ikakve svijesne nakane . . . Kad osjetim da je moj roman na dobrom putu, sve se veže, sve se razvija, upravo kao da sam se služio vrlo oprezno izrađenom osnovom, i jedini moj nemir proizlazi iz toga što, ne znajući nikad kako će se stvari događati, do konca knjige zadržim strah da ne ponestane invencije, ili radije da se osnova odjednom ne iscrpe i ne pokaže mi rješenje«. Sve ovo čini da u Greenovim romanima nema ništa šablonsko, i da tako znatno iskače izvan prosječnosti; on nipošto nije mediokritet.

Po svojoj definiciji ovakve prikaze, koje stavlja Green pred nas, nijesu baš simpatične široj publici. Jer tu čovjek prelazi iz svog elementa, gubi glavnu karakteristiku, svaka opservacija psiholoških zakona isključena je, čovjek je prestao biti čovjek — animal rationale, on je tada animal brutum. Uz sve eventualno neraspoloženje publike za ovakve stvari, mi ipak ne ustajemo protiv takvih pisaca koji će znati svojim stilom, vještinom i talentom privući i osvojiti publiku, ne, naprotiv i mi ćemo im tada burno aplaudirati ili, po američku — što je isto — mi ćemo ih junački izviždati; i u tolikoj mjeri mi od srca aplaudiramo Greenu, jer — mora se priznati — on je znao svratiti pažnju i lijepo nas zabaviti. Ali ovo djelomično rješenje dovodi nas na drugo pitanje, pitanje morala. Green svojim junacima, ako ih možemo tako nazvati, daje samo pejorativne atribute, što je već rečeno, vječno ih nakazi, sve crnilo slijeva u risanje njihovih likova, ama baš ni jedne svijetle zrake, pa ni u pozadinu, nije stavio. Kod njegovih levijatana jedino i uvijek prevlađuje strast, ona ih dovodi do zločinstva, ubistva — a poslije ubistva nema ni najmanje grižnje savjesti, samo bojazan pred kaznom od vlasti. Logično, to znači, osim negacije slobodne volje, negaciju morala, ili, najmanje, potiskivanje morala u pozadinu. A to se već s općeg stanovišta ne može dopustiti, a još manje s katoličkog. To bi bio rezultat dublje analize. No neposredni utisak Greenovih romana sasvim je drukčiji, i upravo protivan. Pod ovakvim utiskom ostaje velika većina publike; razlog je jasan. Ovo će gornji prigovor autoru malo ublažiti.

Uzevši sve zajedno, moramo reći da je Green uistinu vještak, i, čini se, njegov se talenat lakše afirmirao s ovim genreom užasnog, luđačkog; jer da je Greenovu dužnost u cijelosti preuzeo jedan srednji pisac, možemo sigurno reći da bi pao ispod svoje sredine — bio bi nečitljiv. Ali Green je svoje izvršio, i to na opće udivljenje. No što nas toliko kod Greena privlači, ačarava — teško je reći. Stil — ne baš. Vješte peripetije — još manje. Jedno kod Greena osvaja i privlači. To je ona minucioznost, opisivanje u najmanje potankosti. I to će osvojiti svakoga ko ima za to smisla. Naime svako će naći tu makar mali dio svoga dnevnog života, svoje duše, naslikan, jer tu se autorovo pero znalo dotle vinuti; ali nesamo da će dotični vidjeti dio sebe nego on će, u većini, naći tu oslikanu svoju najbližu okolinu i možebiti čitave pojedine tipove — kazaće da je to upravo taj ili onaj koje on tako dobro poznaje i, konačno, moraće se s nekim zadovoljstvom nasmiješiti. Nesumnjivo, ova će nota svakog od čitatelja Greenovih romana podržavati, tijekom čitanja, da ga proslijedi s još većim elanom. Pisac je potpuno otstranio ljubav, onu danas i preveć vulgarnu i banalnu erotiku iz svojih romana; ako već dolazi unutra, to je puka naivnost i platonsko sanjarenje. I to pridonosi znatno njihovoj cijeni.

Na završnoj riječi treba da ponovimo da je Julien Green svojim talentom i mladošću zaslužio i našu pažnju, to više što znamo, kako je on sam izjavio, da je izdavši Levijana završio i zauvijek se raskrstio s onim genreom užasnog i moralnih nakaza; k tomu držimo da će uvažiti sve objektivne prigovore kritike, i da će nam ubuduće davati djela u kojim će sve biti dovedeno u lijepu harmoniju, djela koja će sa svakog stanovišta odgovarati i veličini njegova talenta — dakle, prava remek-djela književnosti. To on može učiniti, i, uvjereni smo, učiniće.

B. Sušilović

PRIČA O KRALJEVNI KOJA SE NIJE SMIJALA

U zbirci Matice Hrvatske, među ženskim pjesmama u šestoj knjizi kojoj je Nikola Andrić dao naslov »Pričalice i lakrdije« ima pod brojem 102 (»Čemu se nasmijala djevojka«) ova pripovijetka u versovima:

»U cara se Filde ćerca nadje,
tako mlada, l'jepa i gizdava,
da joj nije nadaleku para;
s nikim smijeha ni govora ne će.
Ž'o to caru od Stambula bilo,
kûpi care momke i djevojke.
Tu svakake igre iznosiše,
da bi Filde s kime govorila,
govorila oli se smjejala;[1]
nit govori, nit se kijem smjeje.
Mnogo care obećuje blaga,
da će dati devet konja blaga,
da bi Filde s kijem govorila,
govorila ol se nasmjejala.

To se čudo podaleko čulo,
to se čulo do Madžara grada,
to začuo od Madžara bane ,
pa uhvati miša pokućara,
uhvatio, pa ga osedlao,
osedlao, pa ga oružao,
odnese ga Stambolu bijelom.

Vrag donese od Madžara bana,
u careve dvore ulazio
i donio miša pokućara,
osedlana, da i oružana,
puštio ga Fildi u kamaru;
on osedlan i oružan bio,
tako skače Fildi po kamari.
Kada ga je Filde ugledala,
grohotom se nasmjeje djevojka,[2]
i počela govoriti mlada.
Dobi bane devet konja blaga.«

Pjesmu je *kazivala* (a ne pjevala) Anica Beginova, udovica od 70 godina u Luci na Šipanu, a zapisao ju je u svojoj

---

[1] Upravo bi trebalo pisati sm'jejala (ili smijejala), jer je upravo dubrovački smijejati se. V. na pr. Djela Marina Držića 2. i d., str. 199. i passim. Stari pisci knj. VII. Priredio za štampu M. Rešetar. U Zagrebu, 1930.

[2] Glavić u rukopisima imade redovito »gjevojka«, »gje« i sl., dakle »đevojka«, »đe«, onako kako se u dubrovačkoj okolici govori, no g. Andrić je ovakove oblike bez potrebe dogonio na književni oblik.

golemoj zbirci pop Baldo Glavić. G. Andrić, koji je u petoj i šestoj knjizi, koje je on uređivao, u »Dodatku« svuda navodio varijante k pojedinim pjesmama, iz rukopisa Matičinih i štampanih zbiraka hrvatskih i srpskih, za ovu pjesmu nije našao nijedne inačice.

Motiv o žalosnoj kćeri carevoj, koju dobiva za ženu onaj tko je nasmije, ima u nekim hrvatskim narodnim pripovijetkama, ali je drukčije izveden. U jednoj Strohalovoj pripovijeci iz Ravne gore, treći sin carev, kojega braća drže za budalu, dobije od nekog starca kojega je na putu lijepo kršćanski pozdravio, sviralu i kolica, koja lete, kad u sviralu zasvira. U kolica su bile upregnute dvije patke, od kojih je svaka imala po jednu zlatnu jabuku. Četiri gospodične, koje su htjele ubrati jabuke, uhvate se za jabuke i moraju ići a kolima. Carev sin tjera kola k dvoru onoga cara, čija se kći nije mogla ničim razveseliti, i na putu uhvate se sličnim

M A T I J A   V A L J A V E C

načinom pop i žena s lopatom. Žalosna careva kći, kad vidi tu smiješnu povorku, nasmije se.

Na ovu versiju nalik je druga iz varaždinske okolice, koja je štampana u Kresu V., 1885., str. 400 i dalje.[3] Od nebrojenih sličnih pripovijedaka iz svih gotovo evropskih, azijskih i američkih literatura, neke su vrlo drastične u opisu osoba, koje se prilijepe za čudotvorne predmete ili životinje. Najsličnija Glavićevoj versifikovanoj pripovijeci bit će talijanska, koju je obradio Giambattista Basile u svojoj zbirci Pentamerone, u petoj priči trećeg dana, gdje budalasti Nardiello bude poslan od oca, bogatog posjednika, da kupuje na sajmu telad i mjesto stoke kupi od vila gundevalja, koji zuji lijepo kao gitara, *miša, koji dražesno pleše*, i *čvrčka, koji ugodnim cvrčanjem uspava u slatki san.* S tim životinjama zabavi i nasmije kćer velikaša Cenzone u Lombardiji i nakon nekih peripetija dobije ju za ženu. U jednoj franceskoj priči iz Gascogne obećava Henri IV. kćer onome, tko je nasmije i potkuje njegova neukrotivog konja, koji je lomio sve potkove (»Brise-Ferre«). Zadaću izvrši kovač, kome pomažu cvrčak, *miš* i buha, da konju pribije srebrne potkove sa dvadeset i osam zlatnih klinaca. Žalosna kraljevna, kad ga vidi s cvrčkom na kabanici, s mišem na kapi i buhom na nosu, udari u smijeh, i kovač dobiva kraljevu kćer.[4]

Najnovija od svih zapisanih versija ove gatke biće ona, koju je g. 1927. u republici San Marinu našao W. Anderson, koji navodi uz spomenutu Polívkinu studiju i ostale studije o tom motivu (Bolte-Polívka, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Gebrüder Grimm II, 39—44 nr. 64, Václav Tille, Verzeichnis der böhmischen Märchen. I, 231—236, nr. 6 (Helsinki-Porvoo, 1921 i t. d.).[5] Ovoj talijanskoj slična je Glavićeva versija po situaciji događaja, jer i kod Andersona, dječak, kad dolazi pred dvor kraljev, nađe ondje »sve ljude i dječake«, koji su bez uspjeha kušali da nasmiju kraljevu kćer.

Pošto se ovaka druga versija ne nalazi u drugim jugoslovenskim versijama, nego samo u Primorju, može se uzeti, da je u dubrovačku okolicu bila prenesena iz Italije. Može biti, da joj je plodna kazivačica iz Luke šipanske sama dala oblik pjesmice.

Spomenuću na pošljetku, da je Andersonova zbirka nastala sličnim načinom kao i spomenuta Valjavčeva: kod jedne i druge surađivala su školska djeca, i to kod Valjavčeve učenici gimnazije varaždinske, kod A. Andersonove đaci osnovnih škola u San Marinu.

Anderson je obašao sve osnovne škole sanmarinske, kojih ima 14 na broj, i djeca su sama zapisivala priče i pjesmice, koje su pamtila od kuće. O svome poslu uopće dao je Anderson obavijesti u predgovoru, a iza svake pripovijetke navodi ime, razred, godine, stan i rodno mjesto učenika ili učenice, i datum kad je koji tekst zapisan. Zatim redaktor navodi točno, gdje se ta pričica nalazi u njegovoj rukopisnoj zbirci.[6] Iza toga navodi *tip* pripovijetke, i to po ugledu na knjigu Antti Aarne, The types of the folk-tale. A clasification and bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen, translated and enlarged by Stith Thompson (Helsinki, 1928). Po tome navodi, ima li kakova *monografija* o toj pripovijeci, ili nema. Iza toga donosi *popise varijanata* (liste di riscontri), koje su drugi načinili (ako ih ima), a zatim dodaje varijante, koje je on našao u drugim knjigama. Jošte određuje *prostor* (areale) na kojemu se nalaze pripovijetke toga tipa i, najzad, spominje *najstariju poznatu* versiju.

Valjavec o načinu svoga sakupljanja ne kaže nego ovo: ». . . Čuo sam najviše pripovjedaka u samom gradu Varaždinu i to podobar broj od učenika ili od njihovih roditelja.«[7] Za ostale pripovijetke, koje nijesu iz Varaždina, Valjavec ne kaže ništa, od koga ih je čuo ili dobio napisane. Doznajem od g. Avgusta Musića, da su Valjavcu pripovijetke pisali za

---

[3] Obje ove versije navodi Jiří Polívka u svome članku »Nezasmálka« u zbirci »Pohádkoslovné studie«. Národopisný zborník československý. Svazek X. sešit 2., na str. 82. V Praze, 1904. — Ovu drugu biće zapisao Matija Valjavec, koji je varaždinske pripovijetke pokupio i izdao prvi put g. 1860.

[4] Polívka nav. dj., 76, 77.

[5] Walter Anderson, Novelline popolari sammarinesi II, str. 37—39, nr. 33 (»La scatola magica«). Acta et commentationes universitatis Dorpatensis. Humanira, svezak XIX. Tartu (Dorpat), 1930.

[6] Koliki su izdavači »narodnosti«, kako bi rekao Karadžić, kod nas uništili poslije štampe svoje rukopise! To je činio na pr. i Kosta Hörmann, kako spominjem na drugom mjestu.

[7] Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici. Sakupio Matija Kračmanov Valjavec. 2. izd., str. IV. U Zagrebu, 1890.

tu zbirku đaci varaždinske gimnazije, kojima je on bio profesor. G. Musić čuo je ovo od samoga Valjavca i od nekih njegovih učenika, koji su kupili pripovijetke. Na žalost, Valjavec nije rekao, koje su od njegovih pripovijedaka iz grada, a koje sa sela. Ako Valjavec ne daje računa o čitavom svome postupku, valja pogledati i na to, da se on rodio g. 1831. i živio u doba, kad se više pazilo na sadržaj pripovijedaka i pjesama, a nije se mnogo posvećivala pažnja pjevačima i kazivačima, koji su *pravi autori* tih djela, a zapisivači i sakupljači tek njihovi *pisari*. *Ante Šimčík*

IDEJA RACIONALIZACIJE I NJEZIN MEĐUNARODNI KARAKTER[1]

»Jugoslavenski narodni komitet za naučnu organizaciju rada« u Zagrebu izdao je pod gornjim naslovom dva predavanja g. dr. M. Ivšića, profesora na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi o *racionalizaciji*, koje je održao prošle godine u »Udruženju jugoslav. inženjera i arhitekata« (»Ideologija znanstvene organizacije rada«) i na sastanku istoga komiteta (»Međunarodni karakter znanstvene organizacije rada«).

Ideja je racionalizacije, t. j. organizacije rada po planu ustanovljenom na osnovu naučnog istraživanja, u današnje vrijeme akutne ekonomske krize i socijalnih potresa, u središtu interesa i gospodarske nauke i prakse. Nakon velikih gubitaka gospodarskih dobara za vrijeme rata traže se uštede na svakom području. Očito je, da se kod neregulirane proizvodnje i potrošnje i pod režimom bezobzirne konkurencije troši mnogo gospodarskih dobara, kapitala, materijala i radne snage uzalud. U Americi se i Evropi razvio čitav pokret u naučnom i praktičnom, pogledu, koji teži da putem racionalizacije za sanaciju svjetskog gospodarstva te izlazak iz sadašnje time ojača opće gospodarsko stanje, što će biti na korist ne samo producenata nego i konsumenata.

Općenito se polažu velike nade u provedenje racionalizacije za santciju svjetskog gospodarstva te izlazak iz sadašnje gospodarske i socijalne depresije.

I kod nas se razvilo zanimanje za ideju racionalizacije te se osnovao »Jugoslavenski nar. komitet za naučnu organizaciju rada« (Ju-Na-Ko), koji je član »Međunarodnog Komiteta za naučnu organizaciju rada« u Parizu i »Međunarodnog instituta« u Ženevi, u kojima su učlanjeni svi nacionalni komiteti drugih država.

Predavanja su g. prof. dr. Ivšića bila namijenjena upoznavanju ideologije racionalizacije, a publikacijom tih predavanja ima naša javnost, da se zainteresira za ta pitanja i da se potakne na naučni i praktični rad na racionalizaciji.

Pisac je u prvom članku odnosno predavanju (»Ideologija znanstvene organizacije rada«) prikazao ideju racionalizacije i razvoj pokreta za racionalizaciju; zatim bit i karakteristike racionalizacije, značenje racionalizacije s gledišta privatne privredne politike i socijalne politike; idejni cilj racionalizacije i sredstva, da se polučí taj cilj; konačno je kritički prikazao Fordov sistem kao tip suvremene racionalizacije s tehničke i socijalne, odnosno političko-ekonomske strane.

Racionalizacija rada sastoji ponajprije u usavršenju tehničke organizacije proizvodnje u gospodarskim poduzećima i prometa tako, da se pojača produktivitet i rentabilitet gospodarskih poduzeća sniženjem proizvodnih troškova. No ideja se racionalizacije ne ograničuje samo na ovo područje privatne privredne politike. »Tehničko će usavršavanje metoda rada biti samo onda područje racionalizacije, kada bude imalo povoljne rezultate za *cjelokupnu narodnu privredu,* a ne samo za poduzetnika. Drugim riječima: Tehnikom će se provoditi samo onda racionalizacija kad se bude samom privredom dizala i kupovna snaga *konsumenata* (str. 18.).

Racionalizacija ima i svoj *socijalni cilj.* »Racionalizacija je tek sistematizacija i koordinacija maksimuma iznašašća tehnike s maksimumom ekonomije i *socijalnih interesa«* (str. 14.). »Racionalizacija je nova nauka i novi pokret ali ne same tehnike, kao ni same ekonomike, kao ni same sociologije nego je to pokret, koji čini sintezu svih tehničkih, ekonomskih i socijalnih interesa« (str. 16.).

Racionalizacija s tehničke strane ide za podizanjem produktiviteta i rentabiliteta unifikacijom, normalizacijom i tipizacijom artikala tako, da se omogući jeftina proizvodnja artikala u gomili, koje će odgovarati prosječnim potrebama velikog broja potrošača. U pogledu produktiviteta rada suvremena racionalizacija ne ide za većom eksploatacijom fizičkih i duševnih snaga radnikovih, kako to nastoji Taylorov sistem, nego nastoji »da vrst rada primijeni čovjeku, a ne čovjeka vrsti rada« (str. 18.). U tu svrhu istražuje, »koje su forme organizacije rada, koje su mašine i koje su metode rada najbolje da se najpovoljnije iskoriste ljudske sile«. To je sistem Fordove proizvodnje, koji pisac izlaže detaljnije s tehničke, ekonomske i socijalne strane.

U drugom članku, odnosno predavanju *(»Međunarodni karakter znanstvene organizacije rada«)* prikazuje pisac pokret za znanstvenu organizaciju rada i sadašnju međunarodnu organizaciju toga pokreta. Zadaća je »Međunarodnog Komiteta za znanstvenu organizaciju rada« u Parizu, u kojemu su učlanjeni nacionalni komiteti pojedinih država, da organizuje međunarodne kongrese, na kojima se pretresaju aktuelni problemi racionalizacije. Pisac je iznio program V. međunarodnog kongresa, koji se ima održati u Amsterdamu 1932. te se naročito osvrnuo na teme, za koje drži, da su važne za naše gospodarske prilike i koje bi mogli obraditi naši stručnjaci. (I. Da li postoje kod pojedinih nacionalnih grupa u industriji, poljoprivredi i trgovini metode standarda za određivanje produkcionih troškova? — Kako su te metode uređene i koji su njihovi rezultati? VI. Kako da se ustanovi u školama program obuke o principima racionalizacije? — Kako da se u tome pripravi nastavničko osoblje? X. Izobrazba, podioba i kontrola rada u poljoprivredi.) Zatim je prikazao mentalitet nekih naroda, koji je odlučan za razvoj njihova gospodarskog života (»psihološko-ekonomski tip« američki, njemački i sovjetski) te uslove za provedenje racionalizacije prema duševnim osebinama tih naroda i sadašnjoj gospodarskoj organizaciji.

Pisac je nastojao da u prikaz o pojmu, biti, značenju racionalizacije, koji je informativnog karaktera, unese što više naučno-kritičnih pogleda, pa se naročito poglavlja o psihološko-ekonomskim tipovima naroda koji igraju važnu ulogu u svjetskom gospodarstvu, odlikuju naučnom analizom, a od osobine su važnosti smjernice, koje pisac određuje za rad na racionalizaciji kod nas u naučnom i praktičnom pogledu.

Ovom studijom g. Dr. Ivšića osvijetljen je jedan od najaktualnijih problema sadašnjeg gospodarskog i socijalnog života, pa će pitanja iznesena u toj brošuri zacijelo zainteresirati sve one, koji se bave političko-ekonomskim i socijalnopolitičkim pitanjima. *Dr. J. Š.*

[1] Napisao dr. Milan Ivšić, profesor na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi, broš. 1931. Cijena Din 15.

LJUDI GOVORE

Nova knjiga g. Rastka Petrovića[1] sve je prije nego što kaže naslovna slika njezina omota: dok je ova šaroliko bučna, indiskretno nametljiva, »filmski« uznemirena a da, uz to, malo koje od naslikanih lica faktično govori, nego većina njih ili pjeva ili se kesi — dotle sama knjiga izbjegava sve bučne efekte, svako nemirno uzrujavanje, svako kaleidoskopsko šarenilo. Štaviše, i po samom piščevu predgovoru čovjek bi donekle očekivao nešto drugo: činilo bi se da bi to imali biti faktično iskidani krnjaci ljudskih razgovora u vrevi gradova, uzgibanih mjesta na kojima jedva dvaputa sretnete isto lice. Međutim, iako se odigrava na jednom dalekom otoku na jezeru, negdje u Španiji, to nije putopis kao piščeva »Afrika«, nego jedan ponešto eksotizirani ulomak života, moćno impresivna slika kraja i, u toj atmosferi patrijarhalne nepomičnosti, kroz svakidanje razgovore stanovnika dalekog i mirnog sela, diskretno provučena novelistička nit, premalo vidna za faktičnu novelu, suviše umjetnički diskretna za običan putopis; upravo ono što bi se francuski reklo »récit«, kazivanje događaja bez ambicija za jakim efektima. Koji je vjetar pisca zanio u taj zabitni kraj, kako se on, stranac i namjernik, uživio u govor i život tih ljudi, o svemu tome ovdje nema ni riječi: odbacivši sve akcidentalne poglede, pisac je izljuštio komad života u kojemu se, upravo, ništa ne događa, ali kroz koji usudno, bez aplomba, ali težinom životne zbilje, ispod površine, prolazi tragični motiv nesuđene ljubavi između dvoje ljudi koji su bili stvoreni jedno za drugo, ali je on morao da uzme drugu, a ona se, izgubivši svoju pravu ljubav, odrekla ljubavi zauvijek. Sve drugo doima se ne kao slučajna folija težini ovoga motiva, nego kao okvir koji ima da provjeri njegovu životnu istinitost: razgovori za stolom u porodici kao slučajni izrezak života, rođenje čovjeka kao ponešto neobičan noćni događaj, sa svim refleksijama slučajnih susjeda o smislu života i svijeta — sve to kao da nas nuka na razmišljanje o tom da li je imala smisla žrtva ovo dvoje ljudi i koja je njezina težina ili, drugim riječima: šta čovjeku donosi život. Sve to obavijeno vrlo impresivnim ugođajima, u pejzažu svedeno na nekoliko osnovnih crta i tonova, kao na slikama Puvis de Chavannesa, u vrlo sretnoj podjeli svijetla i sjenke. Sumnjam da li bi se ovakav način pripovijedanja mogao ponoviti; lišena svih preciznijih geografijskih oznaka i tek u dalekoj vezi s općim životom (razgovori o ratu), priča dobiva na univerzalnosti, ali prijeti da se, u daljem razvoju te vrsti, pretvori u bezimene apstrakcije kakve preuzimaju maha u novijem stvaranju g. Miličića. Mislim da ni jedan ni drugi od oba, inače vrlo vješta pripovjedača, neće dalje tjerati u taj ćor-sokak. Ovako, knjiga »Ljudi govore« neobično zanima majstorijom svoga diskretnog pripovijedanja i dubljinom svoje ljudske dokumentacije. Nemoguće je, dakako, znati šta je od toga što priča g. Petrović, »Dichtung«, a šta je »Wahrheit« (jer čini se da je odnos između oboje kao u znamenitoj Goetheovoj autobiografiji); dijalozi na pr. sumnjivo su jednomjerni i govor pojedinih lica lišen svoje naročite boje, ali iz surdiniranog idilskog ugođaja, iz plemenito jednostavnog tempa pripovjedanja, iz toplog životnog daha pojedinih lica, izvija se duboka i diskretna poezija koja je dragocjena, i nezaboravna.

Ljubomir Maraković

[1] Rastko *Petrović,* Ljudi govore, Beograd 1931., i d. Knjižarnice Gece Kona.

NOVELE S. GALOGAŽE

Kao vrlo karakterističan simptom našega vremena pojavila se t. zv. »proleterska« književnost, ujedno s teoretskim refleksijama i praktičnim uspjesima na tom polju. Ostavljajući za zamašniju zgodu da se po mogućnosti zabavimo tim pitanjem, možemo ovdje samo konstatovati da se u nas, u nestašici izvornih djela toga smjera, lektira te vrsti nastoji dosta intenzivno naknaditi prevođenjem stranih djela (izdanja Nolita, nekoje knjige Binoze i dr.). G. S. Galogaža prvi je koji u naročitoj zbirci novela[1] nastoji da dade komad »proleterske« literature. Kao što je sada njegova zbirka bila predmetom zaokružena jer je obuhvatala rat i poslijeratni naš javni život, tako je ova knjiga svijesna manifestacija autorova nastojanja da, kao jedan od prvih kod nas, stvori »proletersku literaturu«. Međutim, ovo se nastojanje suviše jasno osjeća, i u ovoj je knjizi, radi toga, manje artizma nego u prvoj. Tim nikako ne poričem umjetničko pravo na opstanak nastojanju oko proleterske literature, ali je g. Galogaža, čini se, suviše svijesno i suviše naglo nastojao da stvori nešto što nije baš tako jednostavno, ni tako lako. »Čudne siluete« bile su naročito jake svojom jetkom satirom, dakle u istinu negativnim elementom, dok proleterska književnost hoće i treba da ide za pozitivnom slikom života, za konstruktivnim prikazom priležanja svomu idealu. U tom je smislu najkarakterističnija »Novi ljudi«, crtica u kojoj pisac prikazuje kako su svijesni organizovani radnici onemogućili došljaka koji nije bio ništa drugo nego agent provocateur i uhoda. Neću ovdje da govorim o karakteru moralnih momenata koji u ovakvoj borbi izbijaju na površinu, — zgražanje nad nečijom špijunažom, a da pritom druga strana vrši gotovo isto takvu kontrašpijunažu, doduše u samoobrani, ali ipak ... itd. —; to su zamašne stvari koje bi trebalo napose i opširno raščistiti, ali u drugom obliku. Ovdje bih napomenuo samo to, da mi je optimizam inače vrlo mio, ali da ovdje čitava stvar nekako i suviše glatko uspijeva, pa zato ne može da izbjegne dojmu neke neugodne shematike. Osim toga, ni najmanje ne sumnjam o dobrim namjerama i iskrenosti g. Galogaže, a također znam da je u životu mnogo trpio i oskudijevao; ali tvornički radnik, čini mi se, nikad nije bio, i zato njegov prikaz toga milieua nije neposredan; on je nekako iskonstruisan kao u propagandnim namještenim broširama. Istina, ono je samo kratka novela, ali je svakako jasno da su Knut Hamsun, Jack London i dr., koji su faktično bili radnici, tramvajski kondukteri, pometači i sl., umjetnički uvjerljivi od svojih drugova koji nisu sve to sami proživjeli, makar koliko inače simpatizovali s proleterskim svijetom. Zato i ovdje bolje uspijeva piscu satira na gradski uobraženi i socijalno pokvareni svijet, kao u novelama »Ona žena sa sela« i »Ručak kod Dibegovih«. Iako karikirane, one su pune doživljenosti i životne uvjerljivosti i njihov borbeni stav doima se snažno. O talentu g. Galogaže nema diskusije, i zato će biti zanimljivo promatrati njegov dalji razvoj u smjeru stvaranja proleterske književnosti, ako praktična tendencija u njemu ne nadvlada umjetničkih pretenzija. A svakako, taj bi put mogao biti još dosta dug.

Lj. Maraković

[1] Stevan *Galogaža,* Novele, Zagreb 1931., naklada »Zvono«.

Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika" u Zagrebu. — Naklada „Jeronimskog Književnog Društva" u Zagrebu.
Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.
Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Dežlićeva ulica 2.

B I L J E Š K E

»SUNCE«, pjesma našega odličnog suradnika g. Dragutina M. Domjanića, izišla je u br. 9.—10. ljubljanskog književnog časopisa »Dom in Svet god. 1930., te je s dopuštenjem autorovim prenosimo u ovaj broj želeći je prikazati našim čitaocima, budući da je »Dom in Svet« među hrvatskim čitaocima manje raširen.

PRILIKOM IZLOŽBE POLJSKE GRAFIKE U ZAGREBU donosimo oglede radova najuglednijih poljskih grafičara, žaleći što, radi bolesti urednika, nismo mogli pravovremeno dobaviti klišeje odabranih izloženih radova, nego prenosimo nekoje karakteristične ranije radove prema reprezentativnoj publikaciji: Franciszek Siedlecki, Grafika polska, Warszawa 1927. Najzanimljivija je karakteristika suvremene poljske grafike u tom što njezini ponajjači i najoriginalniji zastupnici traže dodira s pučkom umjetnošću i s narodnom tradicijom širokih slojeva bilo u stvarnim motivima (popularni sveci i njihova djela, poljska svetišta; zatim ilustracije narodnih poslovica i dr.) bilo u stilu i shvatanju. U tom posljednjem pogledu napisao je zanimljivu i poučnu studiju sam Vladislav Skoczylas u listu Grafika, Warszawa 1930. sv. I.: Polskie drzeworyty ludowe, iz koje ćemo prilikom iznijeti osnovne niti u izvatku.

OPET G. JEJO. »Nouvelles Littéraires« od 4. travnja o. g. donose, u redovnoj rubrici »En France et hors de France« dopis iz Beograda od g. Pierre Valitcha u kojemu se, na prvom mjestu, govori o famoznom natječaju »Cvijete Zuzorić« kao da je to neka nagrada Akademije Goncourt i prema tome jedan od najkrupnijih događaja na književnom polju koji ima da se javi inozemstvu, i to baš — Parizu! Nakon bučne diskusije o čitavoj toj podjeli nagrade, po najrazličitijim novinama i časopisima, mislim da je bila uputna izvjesna taktična rezerva, bar u ovom slučaju koji je i te kako neugodan, i ne samo neugodan, nego i — neozbiljan. Jer nakon onoga što iznosi »Život i rad«, dvojica su se od porotnika u tom literarnom natječaju prilično diskvalifikovala svojim naknadnim izjavama, a to mislim da ne tangira samo njihovo držanje nakon suđenja, nego također baca vrlo oštro svijetlo na njihove kriterije za vrijeme samoga suđenja. Tko je, dakle, dosudio g. Jeji nagradu? Dva suca koji i sami proglašuju svoje kriterije nevažnima, i jedan treći koji je jedini stvar shvatio ozbiljno. Ne ulazim u prosuđivanje same radnje g. Jeje; ali je svakako jasno, da donijeti, nakon ovakva suđenja, rezultat nagrade kao nešto naročito važno i ugledno, i popratiti to čak i slikom nagrađenika, to je svakako suviše smiono i neumjesno. Jer g. Valić i sam priznaje da u g. Jeje ima »de la naiveté dans ses compositions«, a sad pomislite kad bi tkogod od Francuza na temelju takve »Goncourtovske« nagrade zatražio da se ta novela prevede na francuski jezik! Pratim već više godina »Nouvelles Littéraires«, pa ipak nisam u njima nikad našao sliku g. Nazora, ili g. Dučića, ili g. Domjanića, ili gđe. Brlić-Mažuranić, ili gđe. I. Sekulićeve ili sl., a g. Jejo, »Prix Goncourt«, dobiva iscrpnu bilješku koja je čak veća nego ona, jako oskudna, koju je prilikom uspjeha »Gospode Glembajevih«, isti francuski list donio o g. Krleži, bez slike dakako, i bez aureole književne nagrade. Tko će, nakon ovakvih čudnovatih nastupa, u inozemstvu moći dobiti pravu sliku o vrijednosti naše književnosti, o onom na pr. što može iz nje da se prevede na strani jezik i iznese kao faktična vrednota koju možemo, bar u izvjesnom smislu, da pridonesemo svjetskoj književnosti? — I opet je malo čudno, kada g. Valić ističe da je u Beogradu mnogo kinematografa, ali da se Narodno Pozorište »ne boji te konkurencije«i da »zahvaljujući vješto sastavljenom programu uspijeva da sačuva svoju publiku«. Da li je kino uopće konkurencija jednom kazalištu koje zaista stoji na visini svoga zadatka, to pitanje g. Valiću, čini se, nije još jasno, ali je svakako jasno čitaocima »Nouvelles Littéraires«; a nama je, nakon toga, prilično jasno, šta će oni misliti, po ovom izvještaju, o prilikama u Beogradu. Također je malo smiono govoriti da je »Svršetak putovanja« »admirablement interpreté« po beogradskim glumcima, nakon gostovanja družine »Englisch Players« koju je mogao g. Valić i sam vidjeti, i koja jedina zaslužuje ovakov superlativni pridjev (kad je već svi mi poznamo), a naše obje, i beogradska i zagrebačka, po sebi vrlo dobre, u poredbi s njom ne mogu ipak biti »admirablement«. Konačno, g. Valić govori o operi i o »grandioznoj zgradi« koju će Beograd dobiti u tu svrhu za godinu, dvije, ali ističe da nema pjevača, »ni tenora, ni basa« nego ih moraju zamjenjivati Rusi. G. Valić se uzda da će taj nedostatak biti »prochainement« nadoknađen. Ne znam kako se to tako »ubrzo« mogu stvoriti pjevači za jednu reprezentativnu opernu pozornicu, ali znam od prilike šta će čitaoci »Nouvelles Littéraires« misliti o takvoj pozornici, ili o takvim pjevačima, il o takvu — dopisniku. *Lj. M.*

ČUDNA LOGIKA. U 6. broju omladinskog mjesečnika »Mladost« g. H. Haić donio je »prikaz« Sudetine posmrtne lirike pod uobičajenim naslovom Pjesnik Sutona. G. H. Haić ima nevjerojatno slab ukus. Njemu su najlošije Sudetine pjesme najbolje i najznačajnije. Za nj su Vječni pratilac, Pismo mom malom bratu, koji se nije rodio, ostavite me. Ima netko, bolje od pjesama »Ruke«, »Dijete«, »***«, i t. d. No to još nije najgore (a ova moja opaska samo je slučajna) najgore je to što g. H. Haić nema nimalo logike ni u mišljenju ni u pisanju. Iza »uvoda« o postanku impresionizma i ekspresionizma kod nas i na strani, hoće da nešto kaže o suvremenoj katoličkoj literaturi. Kako je hrvatska moderna po količini i kakvoći najveća i najbolja u našoj troimenoj literaturi, tako je katolička moderna najmanja i najslabija. Ne treba to shvatiti previše bukvalno. Ne znači to da katolička moderna nema dobrog pisca i dobru knjigu. Ona ima i dobrog pisca i dobru knjigu, ali treba imati na umu da »jedna lasta ne čini proljeća«. Iza ovoga nabraja pisce, koji »reprezentuju modernu katoličku literaturu«. (Usput ću primjetiti: po čemu su literarno jači gg. Jeronim Iljadica i Božo Dulibić od gđe. Štefe Jurkičke, kad nijh spominje a nju ne?) U 2. stavci »prikaza«, na str. 124., g. H. Haić je napisao ovo: »Svojom posljednjom zbirkom »Sutoni« reprezentuje Sudeta ne samo katoličku modernu literaturu, već i hrvatsku liriku uopće.« Onda malo poslije: »Uza sve to što svako vrijeme brzo prolazi, oni su još i danas novi i svježi. Mi do danas (nažalost!) nijesmo dobili zbirke koja bi ih zasjenila.« Ja nikako ne mogu da razumijem šta znači ova rečenica:

(Nastavak na zadnjoj strani omota odozdo).

„HRVATSKA PROSVJETA"

IZLAZI JEDNOM MJESEČNO, SVAKOG PRVOG. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA". — PRETPLATA JE ZA GODINU 1931. U JUGOSLAVIJI DIN 80·—, DOBROTVORNA PRETPLATA DIN 100·—, PRETPLATA ZA ĐAKE DIN 50·—, PRETPLATA ZA INOZEMSTVO DIN 120·—. PRETPLATA SE MOŽE PLATITI I U POLU- ODNOSNO ČETVRTGODIŠNJIM OBROCIMA.

BROJ RAČUNA KOD ČEKOVNOG UREDA U ZAGREBU 33.720.

Narudžbe, novci i reklamacije šalju se upravi „HRVATSKE PROSVJETE" ZAGREB, Trg Kralja Tomislava 20. (Jeronimsko društvo). ✶ Rukopisi kao i svi listovi za uredništvo šalju se na adresu: Dr. Ljubomir Maraković (uredništvo „HRVATSKE PROSVJETE") ZAGREB II., Zvonimirova ul. 4. III.

Knjige koje je primilo uredništvo:

(Uvrštenje u ovaj popis ne znači da se knjiga tim preporučuje. Orijentaciju o smjeru kojim je knjiga pisana daje čitaocima donekle ime izdavača, a uredništvo će donositi ocjene svih znatnijih djela u tekstu lista.)

Mgr. *Baudrillart,* Le catholicisme en France el les élites intellectuelles, Paris, Les Amitiés catholiques françaises, cijena fr. 2.—. — Pavel *Brežnik,* U senci oblakodera, Beograd 1931., Izd. knjižarnica Gece Kona. — Dr. Josip Marija *Carević,* biskup dubrovački, O kršćanskom odgoju obitelji, Druga pastirska poslanica, Dubrovnik 1931., Dubrovačka hrvatska tiskara. — Ivan *Đaja,* Tragom života i nauke, Beograd 1931., Izd. knjižarnica Gece Kona. — Dr. Milan *Ivšić,* Ideja racionalizacije i njezin međunarodni karakter, Zagreb 1931., Izd. »J.-na-ko«, Trg burze 3/III, cij. Din 15. — Martin *Bencur-Kukučin,* Kuća u strani, Roman s otoka Brača, prev. Ante *Šimčik,* Zagreb 1931., Izd. Društva sv. Jeronima, Knjižnica Dobrih romana, Kolo X, knj. 39.—40., cij. Din 30. uvez. u platno Din 40 (poštarina Din 4). — Rad Jugoslav. Akademije znanosti i umjetnosti, knj. 240., Razreda historičko-filolog. i filozof.-juridičkoga 106, (Dr. Đ. *Ljubić,* Lige i posobe u starom hrvatskom pravu; Dr. M. *Kos,* Studija o Istarskom razvodu; Dr. H. *Barić,* Uporedne jezične studije; Dr. J. Bösendorfer, Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. god.). — Đino *Storelli,* Paunovo perje, Pjesme, Dubrovnik 1931., Izd. autora. — Stanko *Tomašić,* Crni vrh, Zagreb 1931., Izd. Književnih novina, Gundulićeva 24., cij. Din 10. — Zbornik za nar. život i običaje Južnih Slavena, izd. Jugosl. Akademija znanosti i umjetnosti, knj. 28., sv. I., Uredio Dr. D. *Boranić,* Zagreb 1931.

„HRVATSKA PROSVJETA" donosi u svom narednom broju, pored nastavaka započetih radova, treći članak g. R. Bačića iz područja naših narodnih nošnja, sa slikama.

Ministarstvo prosvjete odobrilo je pod br. P. 12.874 od 3. kolovoza 1929. „HRVATSKU PROSVJETU" za knjižnice srednjih i stručnih škola

BILJEŠKE. *(Nastavak sa 3-će strane omota).*

»Kako je hrvatska moderna po količini i kakvoći najveća i najbolja u našoj troimenoj literaturi, tako je katolička moderna najmanja i najslabija.« Da li to znači da je i katolička moderna literatura troimena, naime, da i Srbi imaju kat. modernu, kao i Hrvati i Slovenci, pa da je hrvatska moderna slabija i od srpske i od slovenske? Ipak sam uvjeren da g. H. Haić nije mislio ovo napisati (i ako je faktično, možda, to ispalo) nego nešto sasvim drugo, naime, da je kat. moderna književnost slabija i od hrvatske liberalne moderne i od srpske, i od slovenske. Dobro, ovo je mislio reći, s onom rečenicom, g. H. Haić. Ali, u kakvome je, onda, logičnom odnosu spomenuta rečenica s ovima: Svojom posljednjom zbirkom »Sutoni« reprezentuje Sudeta ne samo katoličku modernu literaturu, već i hrvatsku liriku uopće.« »Ni do danas (nažalost!) nijesmo dobili zbirke koja bi ih zasjenila.« Dakle, Sudeta je jači od svih hrvatskih pjesnika zadnjih godina, a ipak je hrvatska katolička moderna literatura najmanja i najslabija u našoj troimenoj. Zar g. H. Haić misli da više vrijedi pet slabih književnika nego jedan odličan? Svakako, htio on ili ne htio, takav je smisao navedenih rečenica. Još jedan zaključak prema premisama g. H. Haića: kad bismo mi imali u književnosti samo imena na pr. R. F. Madjer, Tomasović, Sudarević, a Nijemci samo Goethea, mi bismo bili literarno jači narod!

M. Mešković